

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 655:274.5:623.454(497.4Ljubljana)"1600/1601"

Prejeto: 5. 5. 2013

Luka Vidmar

dr. literarnih ved, mag. umetnostne zgodovine, znanstveni sodelavec, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU,
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: luka.vidmar@zrc-sazu.si

Požiga protestantskih knjig v Ljubljani leta 1600 in 1601: med zgodovino in mitom

IZVLEČEK

Prispevek se ukvarja s požigoma protestantskih knjig v Ljubljani leta 1600 in 1601. Z ozirom na glavne vire najprej presoja njune opise v dosedanji strokovni literaturi, pa tudi v publicistiki in nacionalnem kolektivnem spominu. Ob tem pojasnjuje izvor napačnih podatkov in interpretacij. V nadaljevanju rekonstruira oba dogodka, in sicer: datum in lokacijo požigov, vsebino, jezik in količino sežganih knjig ter mesto požigov v zgodovini.

KLJUČNE BESEDE

reformacija, protireformacija, požig knjig, Ljubljana, Tomaž Hren

ABSTRACT

TWO BURNINGS OF PROTESTANT BOOKS IN LJUBLJANA IN 1600 AND 1601: BETWEEN HISTORY AND MYTH

The paper deals with two burnings of Protestant books in Ljubljana in 1600 and 1601. With regard to the main sources, it first examines the descriptions of these events in scholarly literature, but also in journalism and Slovenian collective memory. Thus, the paper also explains the origins of misinformation and misinterpretations. In the continuation, it reconstructs both incidents by providing their date and location, the content, language and quantity of burned books, and describing their place in history.

KEY WORDS

Reformation, Counter-Reformation, book burning, Ljubljana, Tomaž Hren

Uvod

Požiga protestantskih knjig v Ljubljani leta 1600 in 1601 spadata med najbolj znane dogodke iz slovenske zgodovine. Omenja ali opisuje ju skoraj vsak – bodisi strokovni bodisi poljudni bodisi šolski – pregled slovenske obče, kulturne ali literarne zgodovine. Trdno sta usidrana tudi v nacionalnem kolektivnem spominu. Njuna razvpatost pravzaprav ni presenetljiva. Podoba goreče grmade knjig učinkovito ponazarja odločilni trenutek boja med protestantizmom in katolicizmom na Slovenskem – zmagoto protireformacije. Evociranje teh dveh dogodkov in poudarjanje njune emblematičnosti načelno ni sporno. Sežiganje po tedanjem prepričanju krivoverških knjig v Ljubljani (kakor tudi kjerkoli drugje) je bilo vsekakor načrtovano kot manifestacija – tako ga moramo razumeti in interpretirati tudi danes.

Toda omenjeni narativni postopek postane problematičen v trenutku, ko začne katerikoli avtor z njim mitologizirati realni dogodek, ga preoblikovati v skladu z lastno intenco, pri tem pa se vedno bolj oddaljevati od zgodovinskih dejstev. In ljubljanska požiga se vsekakor uvrščata med tiste dogodke iz slovenske zgodovine, ki so bili v strokovni literaturi, publicistiki in drugih javnih omembah največkrat obravnavani na takšen način. Razlog za to je jasen. Požiga sta neločljivo povezana z rekatolizacijo, ki je

zatrila protestantizem, s tem pa med drugim tudi njegovo slovstvo, ki je dalo prve tiskane knjige v slovenskem jeziku. Tradicionalna vezanost nacionalne identitete na jezik in književnost je ta dva dogodka uvrstila med najbolj travmatične v slovenski zgodovini. Zgodovinarji, literarni zgodovinarji, publicisti in drugi so zato že poldrugo stoletje v nevarnosti, da ju obravnavajo pod vplivom različnih ideoloških predsodkov. Kronološki pregled omemb in razlag ljubljanskih požigov pokaže, da niso tovrstni predsodki danes prav nič manj vplivni in posledično škodljivi kakor denimo v 19. stoletju. Pravzaprav velja ravno nasprotno: začetna, razmeroma korektna predstava o ljubljanskih požigih, ki sta jo generirala Theodor Elze in August Dimitz, je od kulturnega boja na začetku 20. stoletja do danes pridobila vrsto elementov, ki nimajo prav nobene opore v stvarnosti. Zato se je treba v tem primeru še toliko bolj odločno kakor v drugih vrtniti *ad fontes* ter ločiti zgodovinopisje od mitologije in zgodovino od mita, na katerega se lahko navezujejo razne manipulacije. V članku najprej presojam opise dveh ljubljanskih požigov v dosednji strokovni literaturi, pa tudi publicistiki, in sicer glede na ključne vire. Ob tem ugotavljam izvor napačnih podatkov in interpretacij. V nadaljevanju rekonstruiram oba dogodka s poudarkom na dokumentiranih in preverljivih dejstvih, in sicer obravnavam: datum in lokacijo požigov, vsebino, jezik in količino sežganih knjig ter mesto požigov v zgodovini.¹

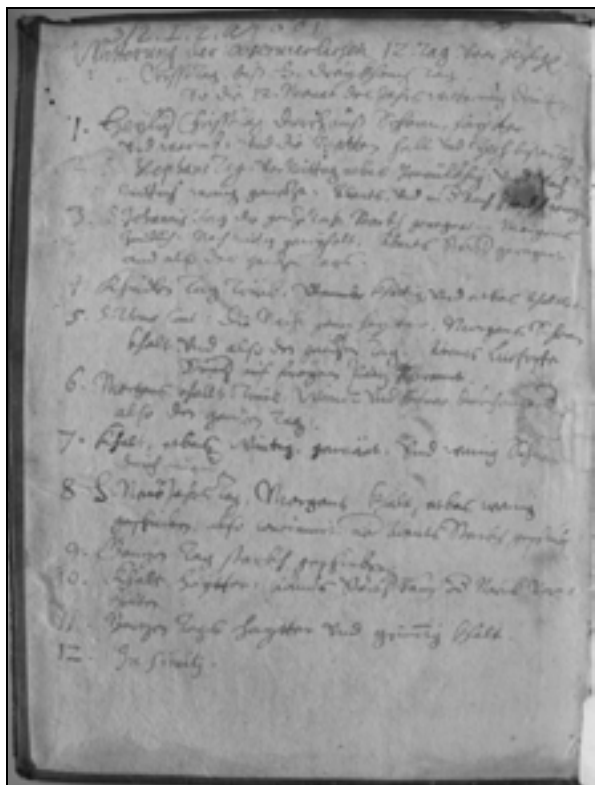
Viri o požigih

Doslej edini znani primarni vir, ki omenja ljubljanska požiga skoraj sočasno, z največ eno- do nekajdnevno zamudo, je dnevnik ljubljanskega škofa Tomaža Hrena za leto 1601. Ta dnevnik je vpisan v koledar za leto 1601, natisnjen v Augsburgu. Hren je v notici o prvem požigu zapisal: »[Na dan] sv. Tomaža Canterburyjskega [29. decembra 1600] [...] so bile] zvečer na prostem sežgane luteranske knjige.«² V notici o drugem požigu pa je zapisal: »Ne pozabi! Prav tako so bile 9. januarja [1601] že drugič javno na trgu sežgane krivoverske knjige v veliko zmedo krivovercev. Trije polni vozovi.«³

Glavni vir o ljubljanskih požigih: dnevnik škofa Tomaža Hrena za leto 1601 (Arhiv Republike Slovenije).

- ¹ Za nesebično pomoč pri raziskavi se zahvaljujem predvsem dr. Lilijani Žnidaršič Golec in dr. Borisu Golcu. Za druge dragocene podatke se zahvaljujem Žigi Zwitteru, mag. Francetu Baragi in Jaki Žuraju, za dostop do rokopisov, tiskov in drugega gradiva pa dr. Marijanu Smoliku in dr. Mateji Demšar (Semeniška knjižnica), dr. Sonji Svobljak in Urši Kocjan (Narodna in univerzitetna knjižnica), mag. Barbki Gosar Hirci (Restavratorski center) ter osebju Arhiva Republike Slovenije in Nadškofijskega arhiva v Ljubljani.
- ² SI AS 1073, Zbirka rokopisov, 111r, točka 5 na notranji strani sprednje platnice: »S. Thomae Cant. [...] Abents Lutherische Buecher auf freyen Platz verbrennt.« Na to Hrenovo notico me je opozoril Žiga Zwitter. Prim. delni prepis: Lavrič, *Vloga ljubljanskega škofa*, str. 258.
- ³ SI AS 1073, Zbirka rokopisov, 111r, fol. 4, zapis med

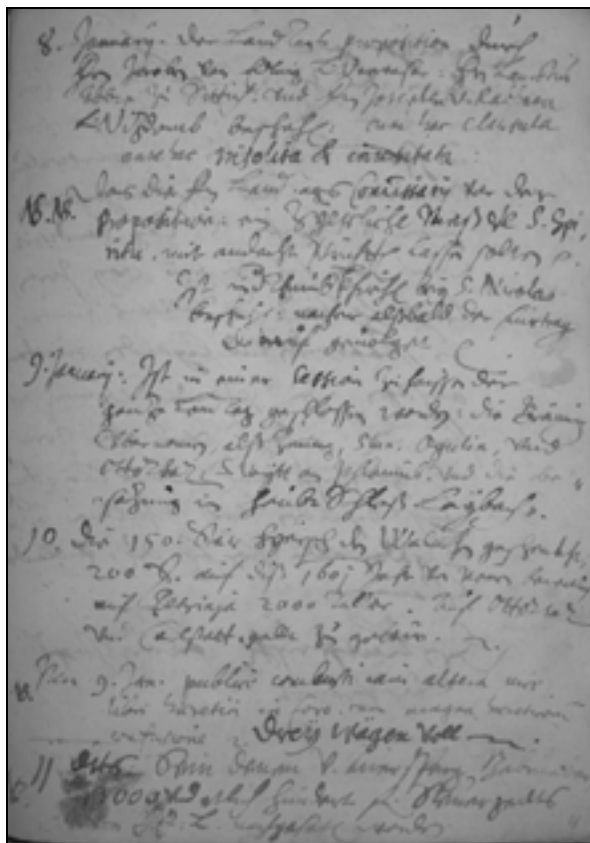

Notica o prvem ljubljanskem požigu, skrita med podatke o vremenu pod točko 5 v Hrenovem dnevniku za leto 1601 (Arhiv Republike Slovenije).

Glavni sekundarni vir je *Slava vojvodine Kranjske*, ki omenja to dogajanje večkrat, najbolj podrobno pa v 11. knjigi: »Tako so jih [evangeličanske knjige] dne 23. decembra [1600] javno sežgali na trgu pred rotovžem v Ljubljani. {Collect. mea.} Leta 1601 so takšno požiganje knjig ponovili in so 9. januarja spet vrgli v ogenj tri polne vozove. {Ms. Th. Ep.}«⁴ Končna opomba dokazuje, da je Valvasor podatke o drugem požigu pravilno povzel po Hrenovem dnevniku za leto 1601. Očitno pa je spregledal notico o prvem požigu knjig v istem viru, kar sploh ni presenetljivo. Notica je namreč iz več razlogov slabo vidna: zapisana je na notranji strani sprednje platnice dnevnika, njen datum na prvi pogled ni jasen, ker je nakazan samo z godom sv. Tomaža Becketa, poleg tega pa je vključena v zapise o vremenu med božičem 1600 in svetimi tremi kralji 1601. Zato gotovo drži Valvasorjeva opomba,

noticama o 10. in 11. januarju: »NB. Item 9. Jan. publice combusti iam altera vice libri haeretici in foro cum magna haereticorum confusione. Drey Wagen voll.«

⁴ Valvasor, *Slava* III, 11, str. 719. Valvasor, *Die Ebre* III, 11, str. 719: »Gestaltsam diese am 23. Dezember zu Laybach auf dem Platz unter dem Rahthause öffentlich verbrannt wurden {Collect. mea.}. Anno 1601 wiederholte man solche Bücher-Verbrennung und wurden den 9. Jenner wieder drey Wagen voll in das Feuer geworffen {Ms. Th. Ep.}.

Notica o drugem ljubljanskem požigu, vrinjena med notici o 10. in 11. januarju 1601 v Hrenovem dnevniku za leto 1601 (Arhiv Republike Slovenije).

da je podatke o prvem požigu dobil v nekem drugem (pisnem ali ustnem) viru, ki ga je vključil v osebno zbirko. Natančnejša identifikacija tega vira za zdaj ni mogoča. V nasprotju s Hrenom je Valvasor za prvi požig navedel lokacijo (trg pred Rotovžem ali Magistratom) in drugačen datum (23. december).

Literatura o požigih

Po Valvasorju se je k Hrenovemu opisu drugega požiga vrnil August Dimitz. Dimitz je iz tistih škofovih dnevnikov, ki so bili okoli leta 1860 v Kranjskem deželnem muzeju, izpisal zgodovinsko zanimive notice in jih leta 1862 objavil v *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain*, glasilu Historičnega društva za Kranjsko. Iz dnevnika za leto 1601 je med drugim izpisal Hrenovo notico o drugem požigu januarja 1601,⁵ kakor Valvasor pa je spregledal notico o prvem požigu decembra 1600. Dimitz je na ta Hrenov dnevnik opozoril Theodorja Elzeja,

⁵ Dimitz, *Historische Notizen*, str. 17: »NB. 9. Jan. publice combusti iam altera vice libri haeretici in foro cum magna haereticorum confusione drey Wagen voll.«

Ljubljanskega evangeličanskega pastora in raziskovalca zgodovine protestantizma. Dimitz in Elze sta bila namreč sodelavca v Historičnem društvu za Kranjsko,⁶ ki se je v petdesetih in šestdesetih letih 19. stoletja v razpravah in objavah veliko ukvarjalo z reformacijo in protireformacijo.⁷

Elze je požiganje knjig v Ljubljani omenil v dveh različnih gesla o Primožu Trubarju in reformaciji na Kranjskem, ki ju je napisal za *Real-Encyklopädie für protestantische Theologie und Kirche*. V prvi varianti gesla, ki je bila objavljena leta 1866 v 21. zvezku prve izdaje enciklopedije, je Elze zapisal: »Izvršitev same zadeve [protireformacije] je bila prepuščena verski reformacijski komisiji, ki jo je ustanovil nadvojvoda Ferdinand in uvedel 22. decembra 1600 njen predsednik škof Hren. Komisija je začela svoje delovanje z avtodafejem protestantskih knjig, ki so bile prepuščene plamenom 29. decembra 1600 na Mestnem trgu v Ljubljani (osem polnih vozov). 9. januarja 1601 so bili prav tam javno sežgani še trije polni vozovi.«⁸ Dve desetletji pozneje je Elze v vsebinsko enaki, toda krajši drugi varianti gesla o Trubarju in reformaciji na Kranjskem, ki je bila objavljena leta 1885 v 16. zvezku druge izdaje enciklopedije, dogajanje opisal nekoliko drugače: »Ta [verska reformacijska komisija] je začela svoje delovanje 29. decembra 1600 z velikim avtodafejem več kakor dva tisoč protestantskih knjig na Mestnem trgu v Ljubljani [...]«⁹

Elze leta 1866 ni navedel vira, iz katerega je črpal podatke o ljubljanskih požigih. Na koncu gesla je samo naštel literaturo in nahajališča dokumentov, ki jih je uporabljal pri pisanju.¹⁰ Leta 1885 pa na koncu gesla sploh ni več omenjal virov.¹¹ Od nahajališč, omenjenih leta 1866, bi prišli z ozirom na požiga v pošteved predvsem dve: kranjski deželni arhiv in arhiv Kranjskega deželnega muzeja. Toda ne glede na to je popolnoma jasno, da je Elze svoje znanje o požigih črpal predvsem (ali celo samo) iz Hrenovega dnevnika za leto 1601, ki ga je tedaj hranil muzej, danes pa je v Arhivu Republike Slovenije. Elzejev opis protireformacije v geslu o Tru-

barju iz leta 1866 namreč kronološko natančno sledi noticam v omenjenem dnevniku (npr. postaje verske komisije: Ljubljana, Kamnik, Kranj, Škofja Loka), omenja v njem opisane dogodke (npr. zaprtje matere in sestre predikanta Janža Znojilška), poleg tega pa iz njega skoraj dobesedno prevzema nekatere formulacije (npr. »3 Wagen voll« pri požigu knjig v Ljubljani, »auf öffentlichem Platze« in »neben dem Pranger« pri požigu knjig v Škofji Loki in Kranju itn.).¹²

Elzejev opis drugega požiga je precej pravilen, saj se z izjemo lokacije (Mestni trg) ujema s Hrenovim in Valvasorjevim opisom ter z Dimitzevim prepisom. Izvor podatka o lokaciji je očiten: Elze je v *Slavi vojvodine Kranjske* prebral, da je bil prvi požig pred Rotovžem, zato je prenašljivo navedel kot dejstvo, da je bil tam tudi drugi požig. V nasprotju z Valvasorjem in Dimitzem je Elze odkril in prepisal Hrenovo notico o prvem požigu. Drugače kakor Valvasor je pravilno določil datum, saj sv. Tomaž Becket res goduje 29. decembra. Toda primerjava s primarnim virom pokaže dve neujemanji. Elze je Hrenovim podatkom o prvem požigu dodal lokacijo (Mestni trg) in količino sežganih knjig (osem vozov). Lokacija je – kakor rečeno – prevzel od Valvasorja, nejasen pa je izvor podatka o količini knjig. Do danes namreč še ni bil odkrit dokument, ki bi potrjeval Elzejevo navedbo. Zanesljivo to nista Hrenova dnevnika za leto 1600¹³ in 1601.¹⁴

Nekaj indicev nakazuje, da je Elze bodisi napačno bral primarni vir bodisi pomešal zapiske. Dvomljivo vrednost podatka je posredno potrdil že sam, ko je v prvi varianti gesla o Trubarju iz leta 1866 »osem polnih vozov« postavil v oklepaj, v drugi varianti gesla iz leta 1885 pa jih je afirmativno pretvoril v »več kakor dva tisoč knjig«. Zopet ni jasno, kako je prišel do te številke. Morda je skušal določiti mersko enoto »voz«, pa je ocenil, da bi lahko en voz sprejel najmanj dvesto petdeset knjig. Zanesljivo je le to, da tega podatka ni našel v virih za zgodovino Kranjske, ki so mu bili težko dostopni vsaj od leta 1869, ko se je za stalno naselil v Benetkah.¹⁵ Če je Elze res nekritično prepisal in objavil Hrenovo notico o prvem požigu, potem to ni osamljen primer v njegovem opusu. Naj navedem samo eno napako, povezano z uničevanjem protestantskih knjig. Ko je Elze na podlagi Hrenovega dnevnika in Dimitzevih regist opisoval delovanje verske komisije v Kranju in Škofji Loki, je obakrat pomešal datum prihoda

⁶ Janša-Zorn, *Historično društvo*, str. 56, 67.

⁷ Prav tam, str. 100, 120.

⁸ Elze, Truber, 1866, str. 375: »Die Sache selbst auszuführen blieb der von Erzherzog Ferdinand ernannten, von ihrem Vorsitzenden, Bischof Kreen, am 22. Dezember 1600 eröffneten Religions-Reformations-Commission vorbehalten, welche ihre Wirksamkeit mit einem Autodafé von protestantischen Büchern inaugirierte, welche am 29. Dezember 1600 (8 Wagen voll) auf dem Marktplatze zu Laibach den Flammen übergeben wurden. Am 9. Januar 1601 wurden ebendasselbst abermals 3 Wagen voll öffentlich verbrannt.«

⁹ Elze, Truber, 1885, str. 62: »Dieselbe inaugirierte ihre Tätigkeit am 29. Dez. 1600 mit einem großen Autodafé von mehr als 2000 protestantischen Büchern auf dem Marktplatze in Laibach [...]«

¹⁰ Elze, Truber, 1866, str. 379.

¹¹ Elze, Truber, 1885, str. 64.

¹² SI AS 1073, Zbirka rokopisov, 111r, fol. 4, 10; Elze, Truber, 1866, str. 375.

¹³ NŠAL, Kapiteljski arhiv, fasc. 98. Dnevnik sta pred mano pregledala Žiga Zwitter in dr. Lilijana Žnidaršič Golec. Njuno mnenje lahko le potrdim: dnevnik ne vsebuje nikakršnih podatkov o požigih.

¹⁴ SI AS 1073, Zbirka rokopisov, 111r.

¹⁵ Kidrič, Elze Theodor, str. 156–158.

komisije in datum sežiga knjig.¹⁶ Sicer pa je že France Kidrič, glavni nadaljevalec Elzejevega dela, kljub priznavanju pastorjevih zaslug za raziskovanje slovenske reformacije opozoril na njegove slabosti, ki so bile v marsikaterem pogledu posledica želje po nagovarjanju široke, ne le strokovne javnosti. Kidriča je posebej motila odsotnost znanstvenega aparata, ki je onemogočala preverjanje Elzejevih trditev oziroma ugotavljanje, ali gre za podatke, pridobljene iz virov, ali za subjektivna sklepanja.¹⁷ Naj zopet navedem samo en primer, povezan z uničevanjem protestantskih knjig. Elze je trdil, da je Hren po zasedbi cerkve sv. Elizabete v Ljubljani raztrgal tamkajšnje protestantske knjige. Ker ni navedel, da je njegov vir samo Valvasor, ne pa primarni vir – Hrenov dnevnik, so to zmoto kot preverjeno dejstvo ponavljali še poznejši zgodovinarji.¹⁸

Dimitz je leta 1875 v *Geschichte Krains* povezal Elzejev vprašljivi opis prvega požiga in svoj korektni prepis Hrenove notice o drugem požigu: »[...] 29. decembra 1600 je bilo na ljubljanskem Mestnem trgu sežganih osem polnih vozov [knjig] (Elze, Truber, str. 375), 9. januarja 1601 pa še trije polni vozovi.«¹⁹ Tako je Dimitz izoblikoval najbolj značilno formulacijo ljubljanskih požigov v zgodovino-pisju. Poznejši avtorji so prevzemali bodisi Dimitzev opis iz leta 1875 (večina) bodisi Elzejev opis v drugi varianti gesla o Trubarju iz leta 1885 (manjšina), Hrenovega dnevnika pa niso več preverjali, tako da so prenašali naprej tudi dvomljivi podatek o količini knjig v prvem požigu. Na začetku 20. stoletja sta Dimitzev opis skoraj dobesedno ponovila Matija Prelesnik in Josip Gruden, čeprav sta se sklicevala samo na Hrenov dnevnik.²⁰ Tudi Karel Štrekelj se je – ko je leta 1899 v enem od graških predavanj opisal delovanje verske komisije za Kranjsko – oprl na Dimitza. Štrekelj je sicer podatek o osmih vo-

zovih sprejel z rahlim pridržkom, saj mu je dodal besedico »baje«.²¹ V nasprotju z omenjenimi avtorji je dal Matija Murko raje prednost slikoviti Elzejevi oceni »več kakor dva tisoč knjig«.²² Prav vsi zgodovinarji in slavisti iz tega zgodnjega obdobja so pravilno navajali, da je dala nadvojvodova verska komisija v Ljubljani sežgati »protestantske«, »luteranske«, »prepovedane« ali »krivoverske« knjige, seveda pa se jim ni zdelo potrebno pojasnjevati očitnega dejstva, da so bile pisane v različnih jezikih.²³

Toda v istem obdobju je prišlo zunaj stroke do daljnosežnih sprememb v razumevanju teh dogodkov. Liberalni tabor je v žolčnih polemikah s katoliškim taborom sežgane protestantske knjige izenačil s slovenskimi, krivdo za to dejanje pa nprtil škofu Hrenu osebno. Novi poudarki bi se zdeli nekaj desetletij prej članom Historičnega društva za Kranjsko kot odličnim poznavalcem deželne zgodovine popolnoma nerazumni ne glede na to, ali so se istovetili s slovenstvom (Etbin Henrik Costa) ali ne (Dimitz), in ne glede na to, ali so bili naklonjeni Hrenu (Peter pl. Radics) ali ne (Elze). Omenjene očitke slovenskemu katolištvu je najbolj učinkovito izrazil Anton Aškerc v pesniškem ciklu *Mučeniki: Slike iz naše protireformacije* (1906). Aškerc je sicer snov za pesmi, posvečene zatrti reformaciji, črpal iz razmeroma zanesljive literature (npr. iz Dimitza in Elzeja) in celo iz Hrenovih dnevnikov,²⁴ vendar jo je popolnoma pregnetal s kulturno-bojno ideologijo. Ljubljanskih požigov se dotika več pesmi, na primer »Voznika Kosa sanje« in »Auto da fé«. Hren v njih nastopa kot fanatični inkvizitor, ki sladostrastno uživa v sežiganju slovenskih knjig, posebej Dalmatinove *Biblije*, in v potiskanju slovenskega naroda v mračnjaštvo in bedo: »Še več, še več jih nanosite skupaj / slovenskih knjig heretičnih! Haha!«²⁵ Knjiga, ki gori na katoliški grmadi, je označena kot »sveta mučenica« slovenstva in svobodomiselnosti.²⁶ Leto dni po izidu zbirke je Aškerc pri Hinku Smrekarju naročil še likovno upodobitev sežiganja knjig v Ljubljani. Ilustracija je bila objavljena v zvezku revije *Slovan*, ki je bil posvečen praznovanju štiristoletnice Trubarjevega rojstva.²⁷ Komentar, ki ga je na podlagi Aškerčevih in Smrekarjevih pojasnil najbrž napisal urednik Fran Govekar, ni puščal nobenega dvoma: slika z naslovom »Auto da fé« prikazuje »sežiganje slovenskih protestantskih knjig«,²⁸

16 Prim. Elze, Truber, 1866, str. 375; SI AS 1073, Zbirka rokopisov, 111r, fol. 10, 11; Dimitz, Historische Notizen, str. 18.

17 Kidrič, Elze Theodor, str. 159: »V enem pogledu bi bil postopal E[lze] nedvomno pravilneje, če bi bil objavil najprej regeste svojega arhivalnega gradiva in povedal, katere arhive in v koliki meri je za svoj predmet izčrpal [...] Tudi sicer čuti moderni raziskovavec v E[lze]jevem delu marsikatero slabo stran, ki je sodobniki niso opazili: neekonomična ponavljanja, ker se pisec ozira čisto bolj na široko publiko nego znanstvene kroge ter postavlja nove objave nad prejšnje kot njih razširjenje namesto poleg prejšnjih kot njihove naprej določene družice; zanemarjanje znanstvenega aparata, ker čisto ni videti, ali gre za kombinacijo ali podprto ugotovitev [...]« Na druge Elzejeve pomanjkljivosti je opozoril Matija Murko (Murko, Die Bedeutung der Reformation, str. 525–526).

18 Gl. poglavje Količina sežganih knjig.

19 Dimitz, *Geschichte Krains*, str. 333: »[...] am 29. Dezember 1600 wurden auf dem Laibacher Marktplatze acht Wagen voll verbrannt (Elze, Truber S. 375), am 9. Januar 1601 abermals drei Wagen voll.«

20 Prelesnik, Protireformacija na Kranjskem, str. 102; Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda*, str. 834.

21 Štrekelj, *Zgodovina slovenskega slovstva*, str. 248.

22 Murko, Die Bedeutung der Reformation, str. 506, op. 4.

23 Npr. Elze, Truber, 1866, str. 375; Radics, Tomaž Chrön, str. 18; Prelesnik, Protireformacija na Kranjskem, str. 102; Stefan, Geschichte der Entstehung, str. 14.

24 Gl. npr. Novak, Opombe, str. 392, 394, 401, 403.

25 Aškerc, *Mučeniki*, str. 151.

26 Prav tam, str. 65, 69, 88–89, 91, 95, 98, 101–102, 107, 167.

27 *Slovan* VI, 1908, str. 209.

28 Komentar je natisnjen na platnicah 7., Trubarjevega zvezka: Govekar, Naše slike.

Kulturnobojniška podoba ljubljanskih požigov: ilustracija »Auto dafe« ali »sežiganje slovenskih protestantskih knjig«, ki jo je po naročilu Antona Aškercera za revijo Slovan leta 1908 narisal Hinko Smrekar.

po njihovem formatu sodeč predvsem Dalmatinovih *Biblij*.

Nova tendenca razlaganja ljubljanskih požigov se je začela kmalu – sicer v nekoliko milejši obliki – kazati še v stroki, zlasti v literarni vedi, ki je v zadnjih desetletjih obstoja Avstro-Ogrske stopnjevala svojo nacionalno naravnost. Njen edini predmet preučevanja je postala književnost v slovenskem jeziku kot osrednja nosilka narodne ideje, druge književnosti na Slovenskem, zlasti latinska in nemška, pa so samodejno izpadle iz obravnave. Literarni zgodovinarji so zaradi tako zožene historične perspektive pristali na nesmiselno tezo o slovenskosti knjig, sežganih v Ljubljani in drugje na Slovenskem. Ivan Grafenauer je že pred koncem prve svetovne vojne zapisal: »Ena najvažnejših nalog reformacijskih komisij je bila, da so jemale ljudstvu knjige naših protestantov [...]; v začetku so jih sežigali po cele vozove.«²⁹ Anton Slodnjak se je leta 1934 strinjal, da so komisije uničile »vse druge protestantske knjige« z edino izjemo Dalmatinove *Biblije*.³⁰ Grafenauer in Slodnjak sta se sicer zavedala, da komisije niso zasegale samo slovenskih knjig oziroma da knjig niso zasegale zato, ker so bile slovenske. Toda dokončno osredotočenje literarne zgodovine na književnost v slovenščini je v

njunih tekstih prvič izoblikovalo formulacijo, ki je bralcu dovoljevala popolnoma napačno sklepanje o jeziku sežganih knjig in posledično tudi o namenu požiga.

Po drugi svetovni vojni se je predstava o protislovenskem značaju ljubljanskih požigov v literarni vedi krepila vsaj iz dveh pomembnih razlogov. Po eni strani so se literarni zgodovinarji odmikali od historično-empirične podlage in približevali novim teoretično-metodološkim usmeritvam, tako interpretacijski, fenomenološki in strukturalistični metodi, ki so zahtevale veliko manj upoštevanja zgodovinskega konteksta. Po drugi strani so se pri razlaganju pojavov, kot je bila protireformacija, in oseb, kot je bil Hren, prilagajali dominantnemu ideološkemu diskurzu. Mirko Rupel je zapisal podobno kakor Grafenauer in Slodnjak: »Ko so ob koncu [16.] stoletja začeli zatirati novo vero, so s posebno vnemo zbirali protestantske tiske ter jih sežigali, prizanašajoč kvečjemu Dalmatinovi *Bibliji*. Zato so naše prve knjige silno redke.«³¹ Jože Pogačnik je sicer po eni strani potrdil načrtno ohranitev Dalmatinove *Biblije*, po drugi strani pa je z neznanstvenim psihologiziranjem legitimiral askerčevsko podobo Hrena kot požigalca slovenskih knjig: Hren naj bi bil zaradi telesnih pomanjkljivosti »čez mero ambiciozen, željan slave in dejanj ter vse bolj versko zagrizen«, poleg tega pa človek »s spektakularnim kompleksom«. ³² Takšni teksti so bralca hote ali nehote odvezovali od razumevanja resničnega versko-političnega ozadja ter mu ponujali preprosto in vabljivo razlago gorečih grmad slovenskih knjig: zakrivila naj bi jih predvsem demonična osebnost ljubljanskega škofa.

V primerjavi z literarno se je obča zgodovina in opredeljevanju vsebine ali jezika sežganih knjig bolj držala korektne tradicije iz časa Historičnega društva za Kranjsko. Avtorji so najpogosteje prevzemali konvencionalni Dimitzjev opis iz leta 1875: v obeh ljubljanskih požigih naj bi tako zgorelo enajst vozov protestantskih knjig.³³ Nekateri so izrecno zavrnilo vse bolj razširjeno tezo o namernem uničevanju slovenskih knjig. Josip Mal je opozoril, da v Ljubljani decembra 1600 in januarja 1601 niso mogli sežigati samo slovenskih knjig, saj je bilo duhovno obzorje meščanov veliko širše.³⁴ Tudi Anja Dular je zapisala, da so v času rekatolizacije gorele tako slovenske kakor nemške in latinske protestantske knjige.³⁵ Cerkveni zgodovinarji so k tej problematiki dodali pojasnilo, ki je bilo v času Historičnega društva za

³¹ Rupel, *Reformacija*, str. 257.

³² Pogačnik, *Zgodovina slovenskega slovstva*, str. 162.

³³ Npr. Fabjančič, *Zgodovina ljubljanskih sodnikov*, str. 312; Grdina, *Od Brižinskih spomenikov*, str. 214–215; Luthar, *The Land Between*, str. 216.

³⁴ Mal, *Stara Ljubljana*, str. 54.

³⁵ Dular, *Živeti od knjig*, str. 79.

²⁹ Grafenauer, *Kratka zgodovina*, str. 79.

³⁰ Slodnjak, *Pregled slovenskega slovstva*, str. 22.

Kranjsko odvečno zaradi samoumevnosti: protestantske knjige so uničevali, ker so nasprotovale vladarjevi verski politiki, ne pa zaradi jezika, v katerem so bile napisane.³⁶

Tudi splošne ocene ljubljanskih požigov so bile ustrežnejše – čeprav ne brez napak – v občini kakor v literarni zgodovini. Značilno je mnenje Ferda Gestrina, da je verska komisija v Ljubljani v letih 1600 in 1601 sežigala zaplenjene protestantske knjige, Hren pa je dovolil le uporabo Dalmatinove *Biblije*.³⁷ Podobna ocena je prišla v danes veljavni učbenik za pouk zgodovine v osnovni šoli.³⁸ Slabost te interpretacije je nakazovanje, da so se uničevale prav vse protestantske knjige z eno samo izjemo. Poleg tega skoraj vsak bralec – če le ni strokovnjak – sklepa, da je govor samo ali predvsem o slovenskih knjigah. Zelo vplivna, toda manj ustrežna je bila večkrat ponovljena ocena Boga Grafenauerja, ki je poudarjala veliko število uničenih knjig. Grafenauer je namreč prevzel Elzejevo trditev iz leta 1885, da je v Ljubljani že 29. decembra 1600 zgorelo več kakor dva tisoč knjig, in jo povezal z destrukcijo stanovske knjižnice, ki se v resnici ni zgodila: »Brez stanovske knjižnice, ki so jo uničili šele pozneje, so sežgali v Ljubljani ob prvem nastopu protireformacijske komisije več kakor 2000 knjig.«³⁹

Poseben problem v občini in literarni zgodovini je razlaga usode Dalmatinove *Biblije*. Povsem zmotno je še danes splošno razširjeno prepričanje z začetka 20. stoletja, da so med protireformacijo v Ljubljani in drugje sežigali tudi izvode tega prvega celotnega prevoda *Svetega pisma* v slovenščino.⁴⁰ Prav tako ni pravilna razlaga, ki se v stroki stalno pojavlja vsaj zadnjih štirideset let: Hren naj bi v Rimu dvakrat dosegel dovoljenje za uporabo Dalmatinove *Biblije* v ljubljanski škofiji.⁴¹

V občini in literarni zgodovini se je torej glede ljubljanskih požigov od Valvasorja do danes nabralo precej napak, ki jih – kakor dokazujejo Aškerčevi *Mučeniki* – literatura, publicistika in javni spomin potencirajo in tako preoblikovane ponujajo nazaj stroki. Zunaj stroke in delno tudi znotraj nje je zato še danes najbolj ukoreninjena interpretacija, oblikovana v času kulturnega boja na začetku 20. stoletja: katoliška Cerkev (ne vladarjeva verska komisija) naj bi pod vodstvom škofa Hrena sežigala več tisoč

knjig, to je vse dosegljive protestantske, zlasti slovenske tiske z (morebitno) izjemo Dalmatinove *Biblije*, to pa naj bi bilo del posebej brutalne oblike rekatolizacije na Slovenskem.⁴² Naj omenim samo dva novejša primera. Leta 2000 je bila v tlak pred ljubljanskim Magistratom vzdana napisna plošča: »Na tem mestu so za časa protireformacije 23. decembra 1600 sežgali več tisoč slovenskih knjig.« Napis zrcali splošno veljavno predstavo, ki je v primerjavi s strokovnimi opisi še drznejša v hipertrofiranju števila knjig in v določanju njihove slovenskosti.⁴³

Zadnja meni znana pisna omemba dokazuje ne le, da mit o ljubljanskih požigih ne ugaša, ampak tudi, da se razvija naprej. Iztok Osojnik je v polemiki z Gorazdom Kocijančičem, objavljeni februarja leta 2013, med drugim zapisal: »Decembra leta 1600 je tako prišlo do prvega zgodovinskega sežiga slovenskih knjig prav pred mestno hišo v Ljubljani, ko so po nalogu cerkvenih oblasti tja zmetali vse knjige, natisnjene v komaj ustvarjenem slovenskem književnem jeziku (večinoma njih krščanskih), do katerih se jim je uspelo dokopati. Lahko bi rekli, da je bil slavni nacistični požig knjig leta 1933 na Alexanderplatzu v Berlinu samo ponovitev te izvorne nasilne manifestacije [...]«⁴⁴ Avtor je iz mešanice pravih (sežiganje knjig, lokacija ljubljanskega požiga, letnici ljubljanskega in berlinskega požiga) in nepravilnih podatkov (lokacija berlinskega požiga, izvajalec in namen ljubljanskega požiga, jezik knjig) sestavil tezo, da je bil ljubljanski požig decembra 1600 napad katoliške Cerkve na slovensko književnost, ki ga je mogoče v zgodovini primerjati samo še z nacističnim avtodafejem na berlinskem Opernplatzu leta 1933. Na tem mestu je skrajni čas, da ločimo zgodovino od mita. Kdaj, kje, kako in zakaj sta se v resnici zgodila ljubljanska požiga?

Datum požigov

Hrenov dnevnik za leto 1601 je glede datuma požigov jasen, vendar previdnost ni odveč. Škofovi notici o požigih namreč nista bili zapisani na dan dogodkov, o katerih govorita, temveč nekoliko pozneje. Notico o prvem požigu 29. decembra 1600 je Hren zapisal šele na začetek dnevnika za leto 1601, čeprav bi logično spadala že na konec dnevnika za leto 1600. Notico o drugem požigu 9. januarja 1601 pa je prav tako zapisal z odlogom – kot dodatek vpisoma 9. in 10. januarja 1601.⁴⁵ Napaka ni povsem nemogoča, ker je škof v kronikah pogosto me-

³⁶ Kolar, Ljubljanski škof, str. 22; Benedik, Protireformacija, str. 133; Dolinar, Protireformacija, str. 145.

³⁷ Gestrin, Ljubljana, str. 114.

³⁸ Cvirn, Hriberšek Balkovec, Studen, *Koraki v času*, str. 35.

³⁹ Grafenauer, *Zgodovina slovenskega naroda*, str. 20; Grafenauer, Protireformacija, str. 305.

⁴⁰ Npr. Kidrič, Jurij Dalmatin, str. 160; Novak, Opombe, str. 406; Ilich, Primož Trubar, str. 11.

⁴¹ Npr. Pogačnik, *Zgodovina slovenskega slovstva*, str. 162; Štih, Simoniti, *Na stičišču svetov*, str. 258; Kolar, Ljubljanski škof, str. 23; Petrič, Živiljenjska pot, str. 85.

⁴² Npr. Kovačič Persin, Katoliški odnos.

⁴³ Optimizem pa vzbuja dogovor, dosežen aprila 2013 med postavljalcem plošče in skupino strokovnjakov, da se napis še letos zamenja s historično pravilnim.

⁴⁴ Osojnik, Odgovor Gorazdu Kocijančiču.

⁴⁵ SI AS 1073, Zbirka rokopisov, 111r, fol. 4.

šal datume, še posebej, če je od opisovanega dogodka minilo dalj časa.⁴⁶ Včasih je za isti dogodek v dveh različnih spisih navedel dva različna datuma.⁴⁷ V našem primeru sicer ni dvoma, da sta bila dogodka dva: Hren je za 9. januar 1601 jasno zapisal, da so bile knjige sežgane »že drugič«. Poleg tega sta notici nastali kmalu po opisovanih dogodkih, z največ eno- do nekajdnevno zamudo, tako da lahko z veliko zanesljivostjo sprejmemo oba datuma iz Hrenovega dnevnika kot pravilna.

Ostane še problem neujemanja med Hrenovim (29. december 1600) in Valvasorjevim datumom za prvi požig (23. december 1600). Pri tehtanju obeh se moramo seveda odločiti za primarni vir, ki je nastal neposredno po dogodku, ne za sekundarni vir, ki je nastal skoraj devetdeset let pozneje. Toliko bolj, ker škofov dnevnik dogodek jasno umešča v čas med božičem in svetimi tremi kralji, kar izključuje 23. december. Najverjetnejša razlaga različnih datumov je, da je Valvasor oziroma stavec *Slave vojvodine Kranjske* napačno prebral, prepisal ali nastavil številko 29. Elze, ki je prav tako primerjal Hrenov in Valvasorjev datum, se je pravilno odločil za prvega, njegov izbor pa so samodejno potrdili skoraj vsi poznejši avtorji. Samo spominska plošča pred ljubljanskim Magistratom je prevzela Valvasorjev datum.

Lokacija požigov

Hren v nobeni notici ni natančno določil mesta požigov: prvi se je zgodil »na prostem«, drugi pa »na trgu«.⁴⁸ Na podlagi teh besed ni mogoče sklepati niti, da sta bila izpeljana na istem kraju. Morda Hren lokacije ni omenil, ker se mu je zdela samoumevna. To bi kazalo na Mestni trg, ki so ga zaradi znamenitosti pogosto imenovali kar »trg«.⁴⁹ Morda pa Hren lokacije ni omenil, ker se mu ni zdela bistvena. To bi kazalo na manj ugleden kraj na mestnem obrobju. Škofu se je zdelo bolj važno poudariti, da se je drugi požig zgodil »javno«, v pričo ljudi, »v veliko zmedo krivovercev«.⁵⁰ Verska komisija je torej drugi požig (najbrž pa tudi prvega) priredila znotraj mestnega obzidja ali vsaj zelo blizu mesta, da bi bil učinek na meščane čim večji. Knjige so zaradi nevarnosti požara zanesljivo gorele na dovolj velikem trgu. Verska komisija je v tem pogledu povsod ravnala enako: tudi v Kamniku, Kranju in Škofji Loki so bile knjige sežgane »na trgu«.⁵¹

Več je o ljubljanski lokaciji povedal Valvasor. V 7. knjigi *Slave vojvodine Kranjske* jo je opisal povsem enako kakor Hren, saj se je med drugim opiral na njegov dnevnik za leto 1601: knjige naj bi sežigali »na prostem« in »javno«.⁵² V 11. knjigi pa je lokacijo izrecno omenil. Valvasorjev opis drugega požiga, ki korektno povzema Hrenov dnevnik, sicer ne omenja kraja. Toda Valvasorjev opis prvega požiga, ki temelji na nekem drugem viru iz avtorjeve zbirke, ga imenuje: »javno na trgu pred rotovžem«.⁵³ To Valvasorjevo navedbo moramo pretehtati ne glede na neznan vir.

V ta namen je treba v obravnavo pritegniti še en sekundarni vir: Hrenovo poročilo Svetemu sedežu o stanju ljubljanske škofije iz leta 1629.⁵⁴ Škof je namreč vanj vključil tudi poved o uničenju »krivoverških knjig« na Kranjskem ali v ljubljanski škofiji⁵⁵ v času protireformacije. Po njegovih besedah se je to zgodilo na »javnem in sramotnem mestu, kjer sodišče kaznuje hudodelce«.⁵⁶ Knjige seveda niso bile sežgane na enem samem kraju. Hren je pač dogajanje zaradi sumarnega značaja poročila strnil v eno poved, v kateri ni bilo prostora za naštevaje natančnih lokacij. Kljub posploševanju pa omenjene besede razkrivajo nekaj, česar škofov dnevnik za leto 1601 ne: kraj požigov ni bil le javen, ampak tudi sramoten, namenjen kaznovanju hudodelcev. Hrenovemu opisu iz leta 1629 ustrezajo v Ljubljani vsaj tri lokacije: Friškovec, Tranča in Mestni trg. Morišče pri kamnitem križu na Friškovcu severno od cerkve sv. Petra⁵⁷ je bilo preveč oddaljeno za prizorišče dogodka, ki je moral narediti vtis na meščane obeh veroizpovedi. Poleg tega Hren za opis kraja, ki je stal na samem, sredi njiv in travnikov,⁵⁸ ne bi uporabil izraza »trg«. V tem pogledu bi bila primernejša ulica na Tranči, kjer je zasedalo krvno sodišče, kjer je bil preiskovalni zapor za hude zločince in kjer je rabelj izvajal mučenja.⁵⁹ Še bolj verjetna lokacija se zdi zaradi prostornosti Mestni trg, kjer sta bila sramotilna kletka in sramotilni

46 Npr. Trubar, Hren, Valvasor, Dolničar, *O slovstvu*, str. 37, op. 42.

47 Žnidaršič Golec, Meščani, str. 254, 255.

48 SI AS 1073, Zbirka rokopisov, 111r, notranja stran sprednje platnice in fol. 4.

49 Kos, *Srednjeveška Ljubljana*, str. 22.

50 SI AS 1073, Zbirka rokopisov, 111r, fol. 4.

51 Dimitz, *Historische Notizen*, str. 18, 19: »am Platz« (Kamnik), »am freyen Platz« (Kranj), »am Platz« (Škofja Loka).

52 Valvasor, *Die Ebre* II, 7, str. 468: »auf offenem Platz«; 8, str. 668: »öffentlich«. Prim. Valvasor, *Slava* II, 7, str. 468; 8, str. 669.

53 Valvasor, *Slava* III, 11, str. 719. Valvasor, *Die Ebre* III, 11, str. 719: »auf dem Platz unter dem Rahthause öffentlich«.

54 NŠAL, KAL, fasc. 57/44. Dokument z naslovom *Status praesens episcopatus Labacensis* ni datiran, vendar opisuje Hrenova večdesetletna prizadevanja, tako da je nastal proti koncu njegovega življenja. Ker je smiselno priložen datiranemu Hrenovemu poročilu Svetemu sedežu iz leta 1629, je to najbolj verjetna letnica nastanka.

55 Hren ni preciziral, ali gre za knjige, zaplenjene na ozemlju Kranjske, ali za knjige, zaplenjene na ozemlju ljubljanske škofije.

56 NŠAL, KAL, fasc. 57/44: »loco publico et infami, ubi iustitia Sontes punit«. Prim. objavo: Dolinar, *Poročila ljubljanskih škofov*, str. 43.

57 Fabjančič, *Ljubljanski krvniki*, str. 90.

58 Kos, *Srednjeveška Ljubljana*, str. 55.

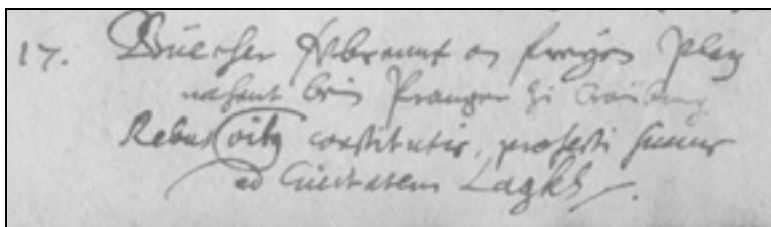
59 Fabjančič, *Ljubljanski krvniki*, str. 90.

steber ali pranger za blažje kazni, na primer za zasramovanje, šibanje in ščipanje z razbeljenimi kleščami. Poleg tega so pred Rotovžem pogosto obglavljali obsojence.⁶⁰

Očitno je Hren z »javnim in sramotnim mestom« mislil na pranger. V dnevniku za leto 1601 je namreč samo enkrat natančno imenoval kraj požiga knjig, in sicer v Kranju 17. februarja: »na prostem blizu prangerja v Kranju.«⁶¹ Te besede skupaj s poročilom iz leta 1629 nakazujejo, da so knjige tudi v Ljubljani, Kamniku, Škofji Loki in drugje sežgali ob prangerjih ali sramotilnih odrih. Ljubljanski pranger je v času požigov stal blizu Rotovža – Valvasorjeva veduta Mestnega trga izpred leta 1689 ga kaže pred fasado Dolničarjeve hiše, nekaj metrov jugozahodno od mestne hiše.⁶² Na tem mestu se je torej najverjetneje zgodil prvi požig, čeprav ne smemo pozabiti, da to za zdaj nakazujejo le sekundarni viri. Domnevamo lahko, da se je na istem mestu

zgodil tudi drugi požig, vendar s še manj opore v sekundarnih virih, saj tega ne trdi niti Valvasor.

Hrenovo poročilo iz leta 1629 je treba zaradi časovne oddaljenosti od požigov nujno jemati s pridržkom. Ne smemo pozabiti, da je škof takoj po dogodku kraj opisal samo kot *javen*, šele tri desetletja pozneje pa kot *javen* in *sramoten*. Morda mu je začel – kar bi bilo zelo značilno za avtobiografski diskurz sploh in za Hrenovo pisanje posebej – šele po več letih pripisovati drugačen pomen. Kljub temu pa škofovo poročilo dovoljuje tezo, da je verska komisija, morda celo Hren osebno, premišljeno izbrala lokacije požigov. Knjige, ki sta jih posvetna in cerkvena oblast obsodili kot heretične, so bile kaznovane na istem mestu kot hudodelci – javno in zato eksemplarično. To dokazuje še en dogodek, ki ga je v dnevniku opisal Hren. Med rekatolicizacijo Kroke sredi marca 1601 je bil »postavljen ob pranger z odprto luteransko knjigo« nespreobrnjeni pro-

Mesto požiga v Kranju in najbrž tudi v drugih mestih na Kranjskem: »na prostem blizu prangerja«. Iz Hrenovega dnevnika za leto 1601 (Arhiv Republike Slovenije).

Najbolj verjetno mesto prvega in tudi drugega ljubljanskega požiga: pranger ob Rotovžu. Na Valvasorjevi veduti Mestnega trga izpred leta 1689 je upodobljen desno spodaj – ob Rotovžu, pred Dolničarjevo hišo.

⁶⁰ Prav tam, str. 90, 91, 93, 97; Mal, *Stara Ljubljana*, str. 32, 34, 44.

⁶¹ SI AS 1073, Zbirka rokopisov, 111r, fol. 10: »am freyen Plaz nahent beim Pranger zu Crainburg«. Prim. Žontar, *Zgodovina mesta Kranja*, str. 94.

⁶² Valvasor, *Die Ehre III*, 11, str. 664–665.

testant.⁶³ Sramotilni steber sta si torej zaslužila tako krivoverec kakor krivoverska knjiga. Ne nazadnje je na takšen način personificirana knjiga prevzela kazni, ki bi morala doleteti njenega avtorja. Ta ideja je bila značilna tako za katoliške kakor za protestantske požige knjig tega časa.⁶⁴

Lokacija v Ljubljani pa ni bila učinkovita le zaradi prangerja. Knjige so bile manifestativno uničene pred nekdanjima trdnjavama luteranstva: Magistrat – sedež mestne oblasti sta nadvojvoda Karel in nadvojvoda Ferdinand šele v letih 1588–1599 postopno iztrgala iz protestantskih rok,⁶⁵ bližnjo špitalsko cerkev sv. Elizabete – nekdanje glavno svetišče ljubljanskih protestantov pa je Hren zasedel leta 1598.⁶⁶ Če je verska komisija prepovedane knjige zbirala dalj časa, na primer nekaj tednov pred prvim požigom, potem jih je hranila nekje na varnem, najbrž v Rotovžu ali v škofijskem dvorcu. V tem primeru jih je lahko dala pred in po novem letu 1601 zelo hitro prepeljati ali celo prenesti na bližnji Mestni trg. Naglica in posledično presenečenje sta seveda zmanjšala možnost protestantskega upora, ki ni bil povsem izključen, saj je versko komisijo v vseh mestih varovalo oboroženo spremstvo. Hrenova pripomba, da so bile knjige drugič uničene »v veliko zmedo krivovercev«, kaže, da sta požiga res izzvala osuplost in s tem svoj namen.

Vsebina in jezik sežganih knjig

Za slovensko zgodovino je pomembno vprašanje, kakšno vsebino so imele in v katerem jeziku so bile napisane knjige, sežgane decembra 1600 in januarja 1601 v Ljubljani. Najprej je treba seveda ugotoviti, katere knjige so sploh iskali na Kranjskem (in v drugih deželah Notranje Avstrije). Protagonisti protireformacije na tem območju, na primer škof Pavel Bizancij, nadvojvoda Ferdinand, škof Hren in ljubljanski jezuiti, so jih največkrat označevali kot »heretične« in »luteranske«, pa tudi kot »odpadniške«, »prepovedane« in »nekatoliške«. ⁶⁷ Valvasor jih je s časovne distance brez slabšalnega prizvoka imenoval »luteranske« in »evangelicanske«. ⁶⁸ To so bile knjige, ki niso bile v skladu z

versko politiko vladarja Notranje Avstrije in so bile zato v njegovih deželah prepovedane. Temelj za njihovo zaseganje in uničevanje je bil položen na sestanku treh katoliških vladarjev leta 1579 v Münchnu. Tam so se Viljem Bavarski, Ferdinand Tirolski in Karel Notranjeavstrijski dogovorili za enotno izvedbo rekatolizacije svojih dežel na podlagi določil Augsbuškega verskega miru iz leta 1555. Ta določila so namreč tako katoliškim kakor protestantskim knezom Svetega rimskega cesarstva dajala pravico, da izberejo veroizpoved svojih podložnikov. ⁶⁹ Münchenski program je samodejno predvideval tudi prepoved protestantskih knjig, katerih tiskanje in širjenje je oviral že cesar Ferdinand I., oče Karla Notranjeavstrijskega in Ferdinanda Tirolskega. Toda nadvojvoda Karel ni mogel uresničiti niti te niti drugih točk münchenskega programa. To je storil šele njegov sin nadvojvoda Ferdinand, ko je začel

Naročnik ljubljanskih požigov: nadvojvoda Ferdinand, vladar Notranje Avstrije, ki je za izvajanje rekatolizacije v svojih deželah, tudi za uničevanje protestantskih knjig, pooblastil verske komisije. Bakrorezni portret, ki ga je za knjigo Atrium heroicum (1600–1602) izdelal Dominicus Custos, kaže nadvojvodo okoli leta 1600 – v času požigov.

⁶³ Dimitz, *Historische Notizen*, str. 18: »mit einem offhen Lutherischen Buech in Pranger gestöllt«.

⁶⁴ Bosmajian, *Burning Books*, str. 22, 23.

⁶⁵ *Letopis ljubljanskega kolegija*, str. 26, 33; Fabjančič, *Zgodovina ljubljanskih sodnikov*, str. 284, 299; Gestrin, *Ljubljana*, str. 113.

⁶⁶ Lavrič, *Vloga ljubljanskega škofa*, str. 255; Valvasor, *Die Ehre II*, 8, str. 668; Znidaršič Golec, *Meščani*, str. 254.

⁶⁷ Npr. SI AS 1073, Zbirka rokopisov, 111r, notranja stran srednje platnice in fol. 4, 10: »Lutherische Buecher«, »libri haeretici«; Gruden, *Doneski k zgodovini*, str. 64: »knjige [...] heretikov«; Dimitz, *Historische Notizen*, str. 17, 19: »libri haeretici«, »sectischen Bücher«; Simoniti, *Med knjigami*, str. 28: »verbotne buecher«, »vncatholische bücher«.

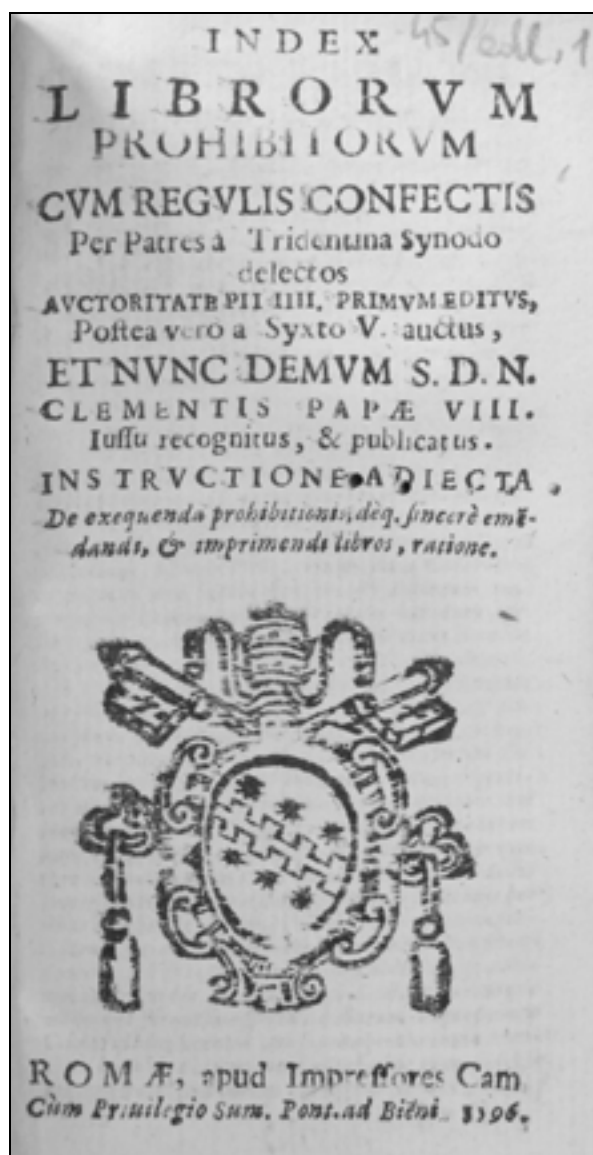
⁶⁸ Npr. Valvasor, *Die Ehre II*, 7, str. 468: »Lutherischen Büchern«; III, 11, str. 719: »Evangelische Bücher«.

⁶⁹ Kolar, *Ljubljanski škof*, str. 18; Dolinar, *Protireformacija*, str. 142; Štih, Simoniti, *Na stičišču svetov*, str. 251.

leta 1598 po vrnitvi z romanja v Loreto in Rim in po obisku papeža Klemen VIII. uresničevati načrt dokončne rekatolizacije po zamisli svojega svetovalca – lavantinskega škofa Jurija Stobeja pl. Palmburga.⁷⁰ Za izvajanje Stobejevega načrta je pooblastil deželne verske komisije, v katere je imenoval najvišje predstavnike posvetne in cerkvene oblasti. Člani verske komisije za Kranjsko so bili v času ljubljanskih požigov ljubljanski škof Tomaž Hren (predsednik), deželni glavar Jurij Lenkovič in deželni vicedom Jožef pl. Rabatta.⁷¹ Komisija je bila zadolžena tudi za zaseganje prepovedanih knjig.

V tem obdobju so državni in cerkveni uradniki, zadolženi za nadzor knjižne produkcije in distribucije, povsod po Evropi upoštevali lokalno veljavne sezname in odloke, ki so se ukvarjali s prepovedanimi tiski. Odločanje o (ne)ustreznosti tiskov je bilo v katoliški Evropi skoraj v celoti skoncentrirano v rokah Cerkve, v protestantski Evropi je bilo razpršeno na vladarje, povsod po Evropi pa je bilo izvrševanje načelnih odločitev odvisno od dejanskih razmer v posamezni deželi oziroma od realne politike njenega kneza.⁷² V Ljubljani (in povsod v Notranji Avstriji) so glede knjig načelno veljali odloki katoliške Cerkve, ki jih je – kakor rečeno – lahko začel izvrševati šele nadvojvoda Ferdinand. Hren je omenjene odloke dokazano upošteval, saj je v skladu z njimi ves čas svojega škofovanja komuniciral s pristojno Kongregacijo Svete inkvizicije, sam izdajal dovoljenja za branje določenih prepovedanih knjig in bil celo pohvaljen za njihovo uničevanje.⁷³ Dokazano jih je upošteval tudi nadvojvoda Ferdinand, ko je na primer kranjskim deželnim stanovom leta 1615 ukazal, naj jezuitom izročijo »verbottne buecher« iz ljubljanskega Lontovža.⁷⁴ Verska komisija za Kranjsko si pri zaseganju knjig v Ljubljani ni mogla pomagati s posebnim vladarjevim indeksom. Takšen državni seznam, ki je Cerkvi naposled odvzel del pristojnosti na področju odločanja o neustreznosti tiskov, je začel izhajati šele leta 1754 na Dunaju pod cesarico Marijo Terezijo.⁷⁵ Toda v Notranji Avstriji med protireformacijo zanj ni bilo nobene potrebe, saj sta imela habsburška vladarska hiša in katoliška Cerkev popolnoma enake interese. Nadvojvoda Ferdinand in njegov administrativni aparat sta se tako opirala na obsežen seznam prepovedanih tiskov, ki ga je Cerkev prvič izdala leta 1559.

Za katoliško Evropo je bila prelomna druga izdaja iz leta 1564, ki jo je pod naslovom *Index librorum prohibitorum* potrdil Tridentinski koncil (1545–1563). Razdeljena je bila na dva dela: Pravila indeksa in Indeks prepovedanih knjig. Tridentinski izdaji so nato vsakih nekaj desetletij sledile popravljene in dopolnjene izdaje.⁷⁶ V času rekatolizacije Notranje Avstrije, torej tudi v času ljubljanskih požigov, je veljal indeks, izdan leta 1596 pod papežem Klemenom VIII. v Rimu.⁷⁷ Ta je bil v primerjavi s starejšimi indeksi izjemno odmeven, poleg tega pa

Seznam, ki je določil izbor knjig za ljubljanska požiga: *Index librorum prohibitorum* iz leta 1596 – naslovnica z grbom papeža Klemen VIII. (Narodna in univerzitetna knjižnica).

⁷⁰ Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda*, str. 815–819.

⁷¹ Prelesnik, *Protireformacija na Kranjskem*, str. 101.

⁷² Putnam, *The Censorship of the Church* 1, str. 214; 2, str. 240–248.

⁷³ Gl. npr. Turk, Hren Tomaž, str. 346; Vrhovnik, Paberki, str. 42–43; Ahačič, *Zgodovina misli*, str. 58–60; Baraga, Arhivska zapuščina.

⁷⁴ Simoniti, *Med knjigami*, str. 28.

⁷⁵ Npr. *Catalogus librorum*. Putnam, *The Censorship of the Church* 2, str. 218–220.

⁷⁶ Vidmar, *Prepovedane knjige*, str. 233.

⁷⁷ *Index librorum prohibitorum*, 1596.

usmerjen bolj v katoliško obnovo kakor v proti-reformacijo,⁷⁸ zato je bil posebej zanimiv za Notranjo Avstrijo. Njegova uveljavitev je bila za nadvojvodo Ferdinanda, ki je bil popolnoma vdan katoliški Cerkvi, tridentinski reformi in Klemenu VIII. osebno,⁷⁹ nujni del rekatolizacije. Vladaarjevo knjižno politiko so v letih 1598–1601 – kakor rečeno – izvajale predvsem njegove verske komisije, ki so imele močno oporo v krajevnih škofih in lokalnih jezuitskih kolegijih. Po določilih Klemena VIII. so bili za distribucijo indeksa in za druga navodila v zvezi s prepovedanimi knjigami v vsaki deželi pristojni tamkajšnji škofje, univerze in inkvizitorji.⁸⁰ To pomeni, da je bil v Ljubljani (in na Kranjskem), kjer ni bilo univerze in predstavnikov inkvizicije,

Vrhovna cerkvena avtoriteta nad ljubljanskima požigoma: papež Klemen VIII., ki je z osebnim vplivom na nadvojvodo Ferdinanda, z navodili notranjeavstrijskim škofom in z reformiranim indeksom sodoločil čas, namen in obseg ljubljanskih požigov. Portret Cavaliera d'Arpina kaže papeža leta 1598 – dve leti po izdaji indeksa in dve leti pred požigoma (Museo diocesano di Senigallia).

⁷⁸ Putnam, *The Censorship of the Church* 1, str. 263.

⁷⁹ Gl. npr. Turk, Hren Tomaž, str. 345; Benedik, Protireformacija, str. 131–132; Dolinar, Protireformacija; Jerše, Vera, upanje, oblast, str. 74.

⁸⁰ Putnam, *The Censorship of the Church* 1, str. 257.

Izvajalec ljubljanskih požigov: ljubljanski škof Tomaž Hren, predsednik deželno knežje verske komisije za Kranjsko. Portret, pripisan Petru Steidlerju, kaže škofa leta 1611 – deset let po požigih (Nadškofijski ordinariat v Ljubljani, foto: ZVKDS, Restavratorski center).

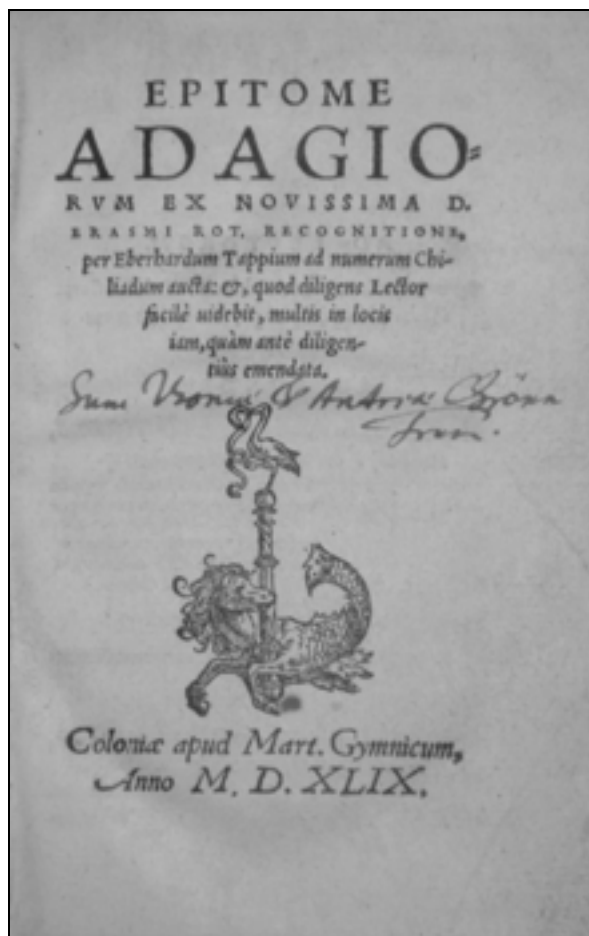
edina avtoriteta za prepovedane knjige Hren. Tudi iz tega razloga je bil najbolj usposobljen in primeren za predsednika verske komisije. Ker so se po njegovih lastnih besedah vozovi polnili »v naglici«, ⁸¹ sicer ni zanesljivo, da je imela komisija dovolj časa za natančno preverjanje sumljivih knjig po klementinskem indeksu. Nedvomno pa je bil glavni in zadnji razsodnik v teh vprašanih prav Hren, ki je indeks in njegova Pravila dobro poznal.

Na rimski indeks seveda niso prišla vsa dela evropskih protestantov, saj niso vsa samodejno ali v enaki meri nasprotovala naukom katoliške Cerkve. Zato tudi verska komisija za Kranjsko – kakor noben drug državni ali cerkveni organ v katoliški Evropi – ni iskala vseh teh del. Zanesljivo pa je zasedala dela avtorjev, ki jih je indeks zaradi najvišje stopnje spornosti označeval za »auctores primae classis« (avtorje prvega razreda), in druga posamezna dela, ki jih je indeks izrecno in v celoti pre-

⁸¹ NŠAL, Kapiteljski arhiv, fasc. 57/44: »collectim«. Prim. prepis: Dolinar, *Poročila ljubljanskih škofov*, str. 43.

povedoval. Poleg tega je lahko po Pravilih indeksa zaplenila knjige, za katere je ugotovila, da nasprotujejo naukom Cerkev, čeprav niso na seznamu.⁸² Dela, ki so okoli leta 1600 ustrezala opisanim pogojem, so bila večinoma teološka, v manjšem delu politična, filozofska in literarna. Večinoma so jih napisali protestantski, reformaciji naklonjeni ali do katoliške Cerkev kritični humanisti iz nemških, francoskih, italijanskih, angleških in drugih dežel, na primer Luther, Melanchthon, Calvin, Zwingli, Rhenan, Bullinger, Spangenberg, Frischlin, Sleidanus, Erazem, Rabelais, Savonarola in Machiavelli. Glede na ohranjeno knjižno gradivo je mogoče sklepati, da so v drugi polovici 16. stoletja od prepovedanih knjig v Ljubljani (in na Kranjsko) prihajale skoraj izključno protestantske knjige, ki so bile večinoma luteranske.⁸³ Škof Pavel Bizancij, generalni vikar oglejskega patriarha, je leta 1581 na vizitaciji oglejskih župnij na Kranjskem zaplenil zlasti dela nemških luteranskih teologov, in sicer Luthra, Melanchthona, Agricole, Corvina, Bullingerja, Brenza, Spangenberg, Pellicana itn.⁸⁴ Te in podobne avtorje (Fischer, Dietrich, Thonner) omenjajo najbolj pogosto tudi sočasni zapuščinski inventarji na Kranjskem, ki vsebujejo popise knjig.⁸⁵ Prevlada luteranskih knjig je seveda logična zaradi dominacije te veje reformacije v Notranji Avstriji. Hren in Valvasor sta zato knjige, uničene v Ljubljani, upravičeno imenovala »luteranske«. Med njimi so bile sicer lahko tudi druge prepovedane knjige, na primer s kalvinistično, cvinglijansko, kontroverzno katoliško, erotično ali okultistično vsebino, vendar so zanesljivo sestavljale majhen del, kar prav tako dokazujejo Bizancijev vizitacijski zapisnik in zapuščinski inventarji.⁸⁶

Opisana načela sicer ne pomenijo, da je dala verska komisija uničiti vse sporne knjige, ki jih je lahko dosegla. Pravzaprav se ni dotaknila ravno tistih, ki so ji bile najlažje dostopne, na primer v škofijskem dvorcu v Ljubljani. Hren je v času požigov hranil več prepovedanih del, na primer Erazmov zbirko pregovorov *Epitome adagiorum* (1549), ki jo je dobil v dar še kot otrok, vzgojen v luteranski veri, in Hotmanovo juridično razpravo *In tractatum de actionibus* (1548), podedovano od strica Gašperja Žitnika, ki ga je spreobrnil v katolištvo.⁸⁷ Očitno prepovedane knjige, ki so bile v zanesljivih katoliških rokah, med požigi niso bile v nevarnosti. To potrjuje tudi pravica, ki jo je Hren dobil od Kongregacije Svete inkvizicije v Rimu leta 1602 in

Prepovedana knjiga, ki so ji med ljubljanskima požigoma prizanesli, ker je bila v zanesljivih katoliških rokah: Epitome adagiorum (1549) Erazma Rotterdamskega iz Hrenove osebne knjižnice. Kot dečka, vzgojena v protestantski veri, sta jo dobila v dar brata Tomaž in Andrej Hren (Semeniška knjižnica v Ljubljani).

1621, prvič torej neposredno po požigih: za dobo treh let je lahko šestim katoliškim duhovnikom po lastni izbiri dovolil hranjenje in branje katerihkoli krivoverskih knjig.⁸⁸ Klementinski indeks je dal namreč škofom in inkvizitorjem pravico, da pod nadzorstvom Rima izdajajo takšna dovoljenja zanesljivo pobožnim in učenim možem.⁸⁹

Vsekakor je bilo merilo za zaplenbo in uničenje knjig v Ljubljani kakor povsod po Evropi versko, nikakor jezikovno. Od slovenskih protestantik so bile v Ljubljani (in enako tudi drugje) ogrožene predvsem knjige Primoža Trubarja. Klementinski indeks je namreč od slovensko pišočih protestantov izrecno prepovedal le njega: »Primus Tuberus Car-

⁸² *Index librorum prohibitorum*, 1596, str. 3–27.

⁸³ Vidmar, *Prepovedane knjige*, str. 236–240, 255.

⁸⁴ Höfler, *Trije popisi cerkva*, str. 14, op. 18.

⁸⁵ Žvanut, *Knjižnice na Kranjskem*, str. 279–281.

⁸⁶ Prim. Gruden, *Doneski k zgodovini*, str. 127–140; Žvanut, *Knjižnice na Kranjskem*.

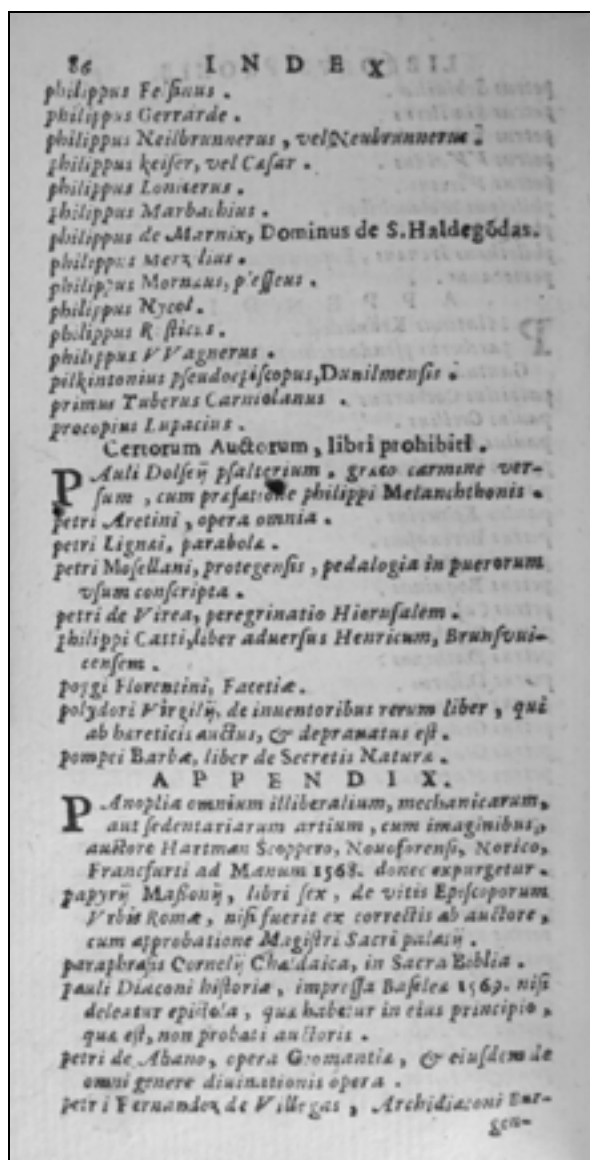
⁸⁷ Vidmar, *Prepovedane knjige*, str. 237–238.

⁸⁸ Grafenauer, *Kratka zgodovina*, str. 79; Turk, Hren Tomaž, str. 348; Benedik, *Protireformacija*, str. 133; Ahačič, *Zgodovina misli*, str. 58–60.

⁸⁹ Putnam, *The Censorship of the Church* 1, str. 257.

niolanus«.90 Ker je bil Trubar uvrščen celo med »auctores primae classis«, je bil s tem samodejno prepovedan ves njegov opus. Zato lahko utemeljeno domnevamo, da so bile med knjigami, sežganimi v Ljubljani, tudi Trubarjeve. To je gotovo pripomoglo k njihovi slabi ohranjenosti. Valvasor si jih je lahko približno osemdeset let pozneje ogledal le nekaj.91 Ananema nad Trubarjem je bila tako močna, da ga je kronist Janez Gregor Dolničar, ki je bil izrazito nenaklonjen protestantizmu, sto dvajset let po izidu klementinskega indeksa namerno izpustil iz pregleda kranjske književnosti.92 Maksimilijan Leopold baron Rasp, kamniški župnik in Dolničarjev sodelavec iz Akademije operozov, pa si je v svojem izvodu indeksa iz leta 1711 posebej označil, da mora biti pozoren na Trubarja kot edinega v celoti prepovedanega Kranjca.93

Dela drugih slovenskih protestantov niso bila izrecno prepovedana, zato so bila nekatera v času ljubljanskih (in drugih) požigov v manjši nevarnosti, nekatera pa celo povsem zunaj nje. Manj so bile knjige povezane z evangeličansko teologijo, večja je bila verjetnost, da jih bodo pustili pri miru. Na primer: dela Sebastijana Krelja sicer niso bila izrecno prepovedana, vendar bi lahko verska komisija njegovo polemično teološko razpravo *Christlich bedencken* (1562) po Pravilih indeksa zaplenila in uničila. Nasprotno ni imela niti pravne podlage niti verskih razlogov za zaplenbo filoloških, retorskih, zgodovinskih, medicinskih, glasbenih in podobnih slovenskih in drugojezičnih del slovenskih protestantov, kakršna so bila slovnica slovenskega jezika *Arcticae horulae* (1584) Adama Bohoriča, večjezični slovar *Dictionarium quattuor linguarum* (1592) Hieronima Megiserja, *Ain christliche Leichpredig* (1575) za Herbardom Auerspergom Krištofa Spindlerja, *Historia Sigethi* (1568) o obleganju hrvaške trdnjave Siget Samuela Budine, *Disputatio de temperamentis* (1598) zdravnika Davida Verbca itn.94 O nespornosti tovrstnih del lahko sklepamo glede na dokumentirano preteklost njihovih primerkov, na primer Megiserjeve zbirke pregovorov *Sententiae insigniores* (1592), ki so jo do konca 17. stoletja brali v krogu kranjske plemiške družine Purger,95 ali muzikalij protestantskih skladateljev, ki so bile na začetku 17. stoletja vključene v glasbeno zbirko ljub-

Med ljubljanskima požigoma najbolj ogroženi slovenski avtor: Primož Trubar, kot »Primus Tuberus Carniolanus« uvrščen med prepovedane avtorje prvega razreda v klementinskem indeksu (Narodna in univerzitetna knjižnica).

ljanske stolnice.96 O nespornosti pričata tudi pozornost in hvala, ki so ju tovrstnim delom namenjali katoliški kronisti Valvasor, Dolničar in Marko Pohlin.97 In ne nazadnje dokazuje nespornost raba tovrstnih del, na primer Bohoričeve slovnice, ki jo je Hipolit Novomeški priredil in ponovno izdal v Ljubljani leta 1715.98

90 *Index librorum prohibitorum*, 1596, str. 86. Trubarjev priimek je bil popravljen šele leta 1758 v kritično pregledani in popravljeni izdaji, pripravljene na ukaz papeža Benedikta XIV. *Index librorum prohibitorum*, 1758, str. 280: »Truberus (Primus) Carniolanus«.

91 Trubar, Hren, Valvasor, Dolničar, *O slovtvu*, str. 119–120; Kidrič, *Ob dvestoletnici*, str. 219.

92 Vidmar, *Podoba protestantske književnosti*, str. 18–19.

93 NUK Č 48, str. 66, 408.

94 Vidmar, *Prepovedane knjige*, str. 239. Prim. Žvanut, *Književnice na Kranjskem*, str. 282.

95 SKLJ X V 15 č.

96 Kokole, *Musical essercitio*, str. 165, op. 21.

97 Trubar, Hren, Valvasor, Dolničar, *O slovtvu*, str. 121–125, 133–134, 335, 345, 377; Pohlin, *Kranjska grammatika*, str. 452, 455, 515, 555, 571; Vidmar, *Podoba protestantske književnosti*, str. 15–21.

98 Ahačič, *Zgodovina misli*, str. 89.

Biblijski prevod, ki je bil pogojno dovoljen in zato zunaj nevarnosti med ljubljanskima požigoma: Dalmatinova Biblija. Naslovnica enega ljubljanskih izvodov, ki je bil nekoč v lasti Karla pl. Peera, generalnega vikarja ljubljanskega škofa (Semeniška knjižnica v Ljubljani).

Klementinski indeks Dalmatina ni uvrstil med avtorje prvega razreda, njegovih del pa ne med prepovedane knjige. Noben rimski indeks ni omenil niti njega niti njegovih del.¹⁰² Ljubljanska škofa Janez Tavčar in Hren, pa tudi njuni nasledniki in drugi škofje na Slovenskem, bi Kongregaciji Svete inkvizicije ali Kongregaciji Indeksa lahko predlagali prepoved Dalmatinovega opusa ali vsaj njegovega prevoda *Svetega pisma*. Ne nazadnje jih je Rim zavezoval k poročanju o nesprejemljivih tiskih na ozemlju njihovih škofij.¹⁰³ Predlog o prepovedi Trubarjevega opusa, na primer, je najbrž prišel prav iz ljubljanske škofije. Predloga o prepovedi Dalmatinove *Biblije* ni dal po do sedaj znanih podatkih nihče. Takšna prepoved bi otežila uporabo izjemno koristnega biblijskega prevoda, tega pa ni hotel

noben škof, ki si je prizadeval za boljše pastoralo. Ravnanje z Dalmatinovo *Biblijo* je zato urejalo samo tretje pravilo indeksa, ki je govorilo o neproblematičnih protestantskih prevodih *Svetega pisma*: za njihovo branje ni bilo treba prositi Kongregacije Svete inkvizicije v Rimu, ampak samo krajevnega škofa.¹⁰⁴ V skladu s tem pravilom so Hren in njegovi nasledniki na ljubljanskem škofovskem prestolu v 17. in 18. stoletju duhovnikom izdajali dovoljenja za branje Dalmatinove *Biblije*.¹⁰⁵ Kozma Ahačič je pred kratkim dokončno dokazal, da Hren leta 1602 in 1621 od Kongregacije Svete inkvizicije za svoje duhovnike ni izposloval dovoljenja za branje Dalmatinove *Biblije*, temveč za branje katerikoli prepovedanih knjig.¹⁰⁶ Za Dalmatinovo *Biblijo* mu namreč ni bilo treba prositi.¹⁰⁷ Njeno izvzetost iz ljubljanskih (in drugih) požigov dokazuje še danes visoko število ohranjenih izvodov, predvsem pa njihova pogosta vključenost v katoliške cerkvene in zasebne knjižnice od protireformacije naprej, v Ljubljani na primer v knjižnici avguštincev, diskalceatov, semenišča (Karlovega kolegija), škofa Hrena, prošta Janeza Krstnika Prešerna, generalnega vikarja Karla pl. Peera, grofov Auerspergov itn.¹⁰⁸

Potem ko smo opisali vsebine knjig, ki so jih zasegali in sežigali, nam preostane še, da ocenimo njihovo jezikovno sestavo. V hišah ljubljanskih meščanov seveda niso bile zgolj slovenske knjige. V resnici jih je bilo zaradi majhnega števila naslovov in ozkega področja, ki so ga zastopali, zelo malo. V zgodnjem novem veku (in še precej pozneje) v Ljubljani ali kjerkoli druge na Slovenskem ni bila mogoča knjižnica, v kateri bi delež slovenskih knjig presegal nekaj odstotkov, pa naj je bil njen lastnik še takšen ljubitelj slovenike. To velja za katerikoli tip knjižnice. V plemiških knjižnicah 17. stoletja, ki so včasih hranile še knjige iz dobe reformacije, je bilo slovenskih knjig manj kakor odstotek; večino prostora so zasedale latinske in nemške knjige.¹⁰⁹ V Javni knjižnici v Karlovem kolegiju (današnji Semeniški knjižnici), ki je zbirala knjige vseh znanosti in umetnosti baročne Evrope, tudi prepovedane tiske, so bile sredi 18. stoletja knjige večinoma v latinščini, nemščini in italijanščini, slovenske pa niso presegale enega odstotka.¹¹⁰ Celo v biblioteki barona Žige Zoisa, ki je kot prerodni mecen in mentor siste-

¹⁰⁴ Vidmar, *Prepovedane knjige*, str. 239.

¹⁰⁵ Npr. Vrhovnik, *Paberki*, str. 42–43; Kidrič, *Jurij Dalmatin*, str. 160.

¹⁰⁶ Ahačič, *Zgodovina misli*, str. 58–60.

¹⁰⁷ Vidmar, *Prepovedane knjige*, str. 239.

¹⁰⁸ Gl. npr. Radics, *Tomaž Chrön*; Kolar, *Ljubljanski škof*, str. 23; Kidrič, *Ob dvestoletnici*, str. 220, op. 131; Vidmar, *Prepovedane knjige*, str. 241, 243.

¹⁰⁹ Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 106–110.

¹¹⁰ SKLJ, *Francišek Jožef Thallmainer*, stvarni katalog Javne škofijske knjižnice v Ljubljani.

¹⁰² Gl. *Index librorum prohibitorum*, 1786.

¹⁰³ *Index librorum prohibitorum*, 1596, str. 3–27.

matično zbiral sloveniko, posebej protestantiko, ni bilo slovenskih knjig leta 1819 niti za štiri odstotke.¹¹¹

V knjižnicah ljubljanskih meščanov konec 16. stoletja razmerje med slovenskimi in drugojezičnimi knjigami ni bilo veliko drugačno: prevladovale so latinske in nemške knjige, pogoste so bile tudi italijanske.¹¹² Večina protestantskih knjig je v Ljubljano prihajala iz severnih dežel Svetega rimskega cesarstva (Köln, Frankfurt) in iz Švice (Basel).¹¹³ Delež slovenskih knjig je bil majhen tudi v knjižnicah Jurija Dalmatina, Felicijana Trubarja, Jurija Klementa in drugih predikantov.¹¹⁴ Enako je bilo stanje v stanovski knjižnici, kar dokazujejo njeni ostanki v Narodni in univerzitetni knjižnici ter Semeniški knjižnici.¹¹⁵ Najbolj realno oceno deleža slovenskih knjig v ljubljanskih požigih omogoča vizitacijski zapisnik Pavla Bizancija. V njem je namreč popisanih 51 knjig, ki so bile zaplenjene leta 1581 na vizitaciji oglejskih župnij na Kranjskem. Večinoma so bile v nemščini in latinščini, slovenske pa so bile štiri ali 8,5%: eden od Trubarjevih delnih prevodov Nove zaveze, še dve neznanji Trubarjevi knjigi in Dalmatinov prevod Peteroknjžja (1578).¹¹⁶ Tudi knjige, uničene v Ljubljani, so bile večinoma nemške in latinske, nekaj je bilo gotovo italijanskih, delež slovenskih pa ni dosegel desetih odstotkov. Med slovenskimi knjigami so morale izrazito prevladovati Trubarjeve.

Količina sežganih knjig

V doslej znanih virih je mogoče najti le en zanesljiv podatek o količini knjig, sežganih v Ljubljani okoli novega leta 1601. To so besede »trije polni vozovi«, ki jih je Hren zapisal v svoj dnevnik za leto 1601 na konec notice o drugem požigu.¹¹⁷ Vendar moramo tudi to mesto obravnavati pazljivo. Drugačno črnilo, drug jezik (nemščina namesto latinščine) in večja pisava dokazujejo, da je škof te tri besede dodal sekundarno – nemogoče je ugotoviti, kdaj. Vsekakor moramo upoštevati, da se je Hren pogosto motil, ko je opisoval pretekle dogodke. Neredko je navajal napačne letnice za znane in komaj nekaj let oddaljene dogodke, na primer za nadvojvodov izgon predikantov iz Notranje Avs-

trije.¹¹⁸ Poleg tega je s časom nekoliko dramtiziral svoje protireformacijske podvige, denimo zasedbo cerkve sv. Elizabete v Ljubljani.¹¹⁹ To pomeni, da je količino knjig bodisi ocenil pošteno bodisi nekoliko napihnil, nikakor pa je ni zmanjševal, saj je bil na svoje uspehe nadvse ponosen. Besede »trije polni vozovi« tudi ne pomenijo nujno, da so knjige dejansko pripeljali s tremi vozovi ali da so en voz napolnili trikrat. Lahko gre samo za škofovo oceno količine knjig, ki so jih tja prinesli.

Doslej znani sekundarni viri niso glede količine nič bolj gostobesedni od Hrenovega dnevnika. Valvasorjev zapis v 11. knjigi *Slave*, ki črpa še iz nekega drugega, neznanega vira, se v tem pogledu popolnoma ujema s Hrenovim: ob prvem požigu ne omenja količine knjig, ob drugem pa navaja »tri polne vozove«.¹²⁰ Elzejev podatek o osmih vozovih ali dva tisoč knjigah ob prvem požigu se zdi iz že opisanih razlogov vprašljiv.¹²¹ Dokler ne odkrijemo izvirnega dokumenta, na katerega naj bi se naslanjal Elze, njegovih števil ne moremo imeti za zanesljive.

Za približno določitev števila vozov nam je na voljo še en sekundaren vir: že omenjeno Hrenovo poročilo o stanju ljubljanske škofije iz leta 1629. V njem je navedena skupna količina protestantskih knjig, uničenih med protireformacijo: »Na javnem in sramotnem mestu, kjer sodišče kaznuje hudo delce, [je bilo] v ognju sežganih približno petnajst v naglici napolnjenih vozov krivoverskih knjig.«¹²² Iz povedi in iz njenega sobesedila sicer ni popolnoma jasna prostorska (vojvodina Kranjska ali morda ljubljanska škofija) in časovna omejitev dogajanja (1600–1601 ali morda 1598–1629). Hren je namreč v tem delu poročila brez razlikovanja povzemal svoje dejavnosti tako v vojvodini Kranjski, za katero je bil odgovoren kot predsednik verske komisije, kakor v ljubljanski diecezi, za katero je bil odgovoren kot škof. Očitno se Hrenu pri tako splošnem opisu distinkcija med državno in cerkveno upravno enoto ni zdela bistvena; še manj je takšno podrobnost pričakovala rimska kurija, ki ji je bilo poročilo namenjeno. Omenjena poved najbolj verjetno opisuje uničevanje protestantskih knjig med najbolj intenzivno rekatolizacijo na Kranjskem v letih 1600 in 1601. Tudi pri tem zapisu moramo upoštevati, da Hren v poročilu Svetemu sedežu gotovo ni zmanjševal svojih zaslug: torej je dal sežgati bolj verjetno

¹¹¹ NUK, Rokopisni oddelek, Ms. 667.

¹¹² Žvanut, Knjižnice na Kranjskem, str. 279; Gestrin, Ljubljana, str. 111; Dular, Grajske knjižnice, str. 527.

¹¹³ Vidmar, Prepovedane knjige, str. 236.

¹¹⁴ Dimitz, *Geschichte Krains*, str. 321; Simoniti, Med knjigami; Žvanut, Knjižnice na Kranjskem, str. 278, 279.

¹¹⁵ Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva*, str. 88; Simoniti, Med knjigami; Vidmar, Prepovedane knjige.

¹¹⁶ Gruden, Doneski k zgodovini, str. 127–140; Höfler, *Trije popisi cerkva*, str. 13–14.

¹¹⁷ SI AS 1073, Zbirka rokopisov, 111r, fol. 4.

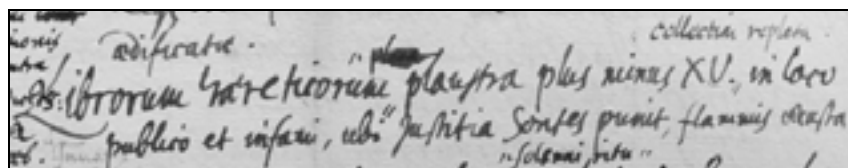
¹¹⁸ Trubar, Hren, Valvasor, Dolničar, *O slovtvu*, str. 37; Deželak Trojar, Memorial škofa, str. 418.

¹¹⁹ Žnidaršič Golec, Meščani, str. 255.

¹²⁰ Valvasor, *Die Ehre* III, 11, str. 719.

¹²¹ Gl. poglavje Literatura o požigih.

¹²² NSÄL, Kapiteljski arhiv, fasc. 57/44: »Librorum haereticorum plaustra plus minus XV. collectim repleta in loco publico et infami, ubi justitia Sontes punit, flammis exusta.« Prim. objavo: Dolinar, *Poročila ljubljanskih škofov*, str. 43.

Hrenova ocena količine krivoverskih knjig, sežganih med protireformacijo na Kranjskem: »petnajst vozov«. Iz osnutka poročila Svetemu sedežu o stanju ljubljanske škofije iz leta 1629 (Nadškofijski arhiv v Ljubljani).

manj kakor več vozov. Ne glede na to lahko sklenemo, da so v drugem ljubljanskem požigu uničene knjige (trije vozovi) sestavljale eno petino vseh na Kranjskem uničenih knjig (petnajst vozov). Če je bila količina knjig, uničenih v prvem ljubljanskem požigu, podobna količini knjig, uničenih v drugem, potem so te knjige skupaj sestavljale približno slabo polovico vseh na Kranjskem uničenih knjig. To razmerje je glede na velikost in pomembnost Ljubljane zelo verjetno. Količini knjig, zaplenjeni v Ljubljani in na celotnem Kranjskem, se zdita realni tudi, če ju primerjamo s količino knjig, zaplenjenih med protireformacijo v Gradcu. Valvasor je v 7. knjigi *Slave vojvodine Kranjske* zapisal, da so 24. novembra 1599 iz knjižnice Deželne hiše v Gradcu odpeljali vse luteranske knjige »na desetih vozovih«. ¹²³ V Ljubljani je bilo število vozov razumljivo manjše, saj je bil Gradec prestolnica Notranje Avstrije, ne le vojvodine Štajerske.

Ostaja seveda vprašanje, koliko knjig so lahko sprejeli takšni vozovi. Očitno izrazi *Wagen*, *plaustrum* in *Fuhre*, ki sta jih uporabljala Hren in Valvasor, označujejo bolj ali manj isto mersko enoto – tovorni voz na dveh ali štirih kolesih, ki ga vleče ena ali dve vprežni živali. Če bi Hren mislil na cizo ali ročni voziček na dveh kolesih, bi najbrž uporabil izraz *Karren* ali *carrum*. V poskus izračuna lahko priregnemo še eno mersko enoto – sod. Tovorni voz na štirih kolesih je gotovo sprejel približno dva do štiri sode, kakršne so tedaj zaradi vodotesnosti uporabljali za prevažanje knjig na večjih razdaljah. ¹²⁴ Lahko domnevamo, kakor piše Igor Grdina, da je v takšen sod šlo okoli sedemdeset knjig. ¹²⁵ Felicijan Trubar je namreč leta 1598 kranjskim deželnim stanovom prodal svojo knjižnico, in sicer 274 zvezkov, zabutih v štiri sode. ¹²⁶ Če je posamezen voz, kakršnega je imel v mislih Hren, sprejel za dva sode knjig, potem je bilo v drugem ljubljanskem požigu uničenih približno 420 knjig (140 na voz). In če je takšen voz sprejel za štiri sode knjig, potem je bilo knjig v drugem požigu približno 840 (280 na voz).

Ta zadnja številka pomeni absolutno zgornjo mejo, saj domneva knjige, ekonomično zložene v dvanajst prostornih sodov ali na tri velike štirikolesne vozove s po dvema konjema. Število je bilo bolj verjetno manjše, saj knjig v resnici niso zložili zgoščeno v sode, temveč so jih, kakor je zapisal Hren leta 1629, »v naglici« zmetali na vozove. ¹²⁷ Glede na napete razmere v mestu drugače niti ni moglo biti. ¹²⁸ V prvem ljubljanskem požigu so bile najbrž številke podobne. Po teh hipotetičnih izračunih je bilo v obeh požigih uničenih od 840 do 1680 knjig.

Te številke se zdijo realne, če jih umestimo v lokalni zgodovinski kontekst. Tedanje zasebne biblioteke v Ljubljani so štejele od nekaj knjig pri kakšnem meščanu ali plemiču do največ nekaj sto knjig pri učenjakih, kakršna sta bila Dalmatin in Bohorič. ¹²⁹ Verska komisija je torej zbrala za nekaj večjih zasebnih knjižnic knjig. Ocena 840–1680 knjig se zdi verjetna tudi, če jo primerjamo z več kakor dva tisoč protestantskimi knjigami, ki jih je dal na že omenjeni vizitaciji uničiti škof Bizancij. ¹³⁰ Hren bi kljub večji koncentraciji prepovedanih knjig v Ljubljani v nekaj dneh težko presegel Bizancijevega nekajmesečna prizadevanja v celotnem avstrijskem delu oglejskega patriarhata. Valvasor je sicer zapisal, da so v Ljubljani zbrali »prav vse« luteranske knjige, ¹³¹ vendar tega ni mogoče razumeti drugače kakor literarno pretiravanje. Verska komisija ni imela niti pooblastil niti časa, da bi preiskala vsako hišo. Knjige je, kakor dokazuje Hrenovo poročilo iz leta 1629, zbrala »v naglici«. Hrenov dnevnik za leto 1601 kaže, da je zaseganje knjig potekalo vzporedno z glavno dejavnostjo komisije – spreobračanjem ljudi h katolištvu. Knjige so prinašali iz hiš protestantov, ki so zavračali spreobrnitev, poleg tega so jih prostovoljno izročali spreobrnjenci. ¹³² Število sežganih knjig pa ni moglo biti večje od 840–1680 tudi zaradi tega, ker so deželni stanovi večje zbirke prepo-

¹²⁷ NŠAL, Kapiteljski arhiv, fasc. 57/44.

¹²⁸ Gl. poglavje Lokacija požigov.

¹²⁹ Dimitz, *Geschichte Krains*, str. 321; Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva*, str. 61; Žvanut, Knjižnice na Kranjskem, str. 279.

¹³⁰ Gruden, Doneski k zgodovini, str. 64.

¹³¹ Valvasor, *Die Ehre II*, 7, str. 468; Valvasor, *Slava II*, 7, str. 468.

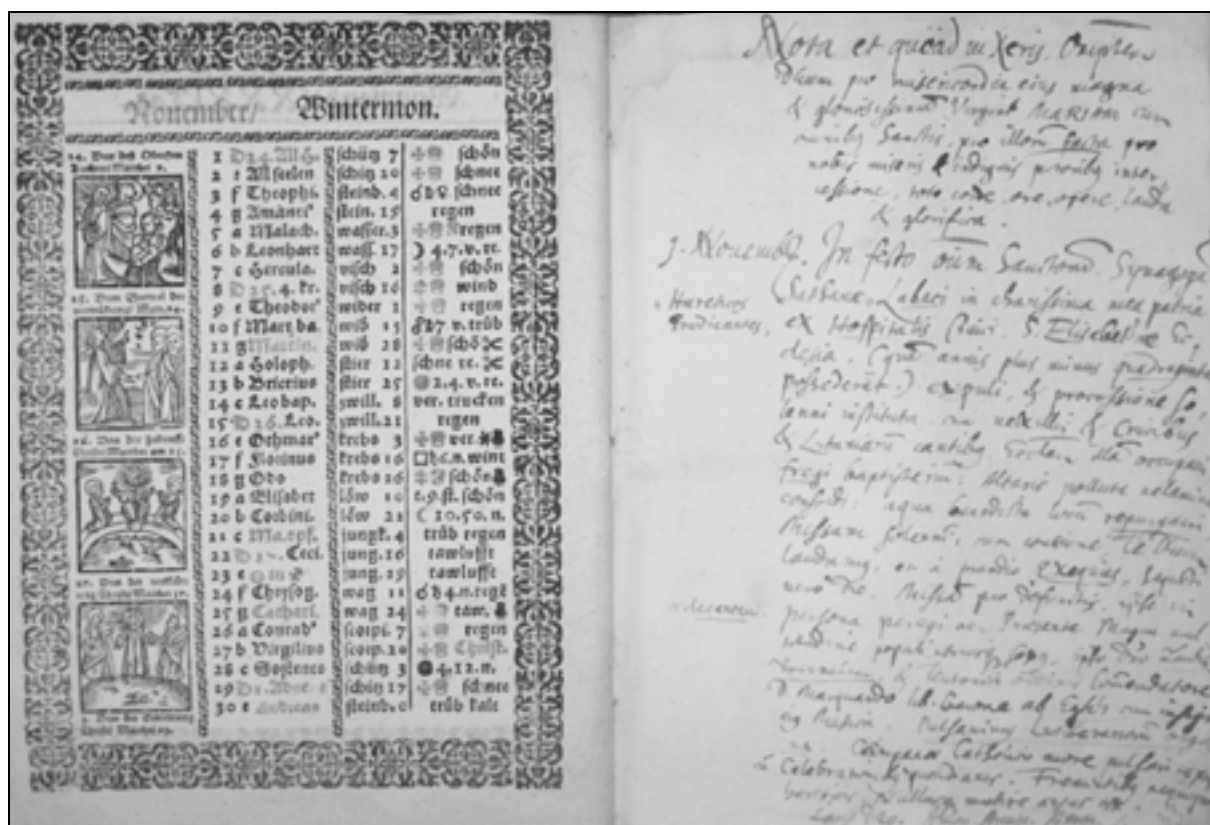
¹³² Prim. Dimitz, *Historische Notizen*, str. 17–21.

¹²³ Valvasor, *Die Ehre II*, 7, str. 467, 468: »in zehn Fuhren«.

¹²⁴ Prim. Dular, Sodi.

¹²⁵ Grdina, *Od Brižinskih spomenikov*, str. 214–215, op. 36.

¹²⁶ Dimitz, *Geschichte Krains*, str. 321; Rajhman, Trubar (Trubar) Felicijan.

Protestantske knjižne zbirke, ki so bile od leta 1598, tudi med ljubljanskima požigoma, na varnem v Lontovžu: stanovska knjižnica, knjige iz špitalske cerkve sv. Elizabete in iz stanovske šole. Opis zasedbe Sv. Elizabete 1. novembra 1598 v Hrenovem dnevniku za leto 1598 (Arhiv Republike Slovenije).

vedanih tiskov skrivali že od razglasa nadvojvodovega ukaza o izgonu predikantov konec oktobra 1598. Tako so v Lontovžu med najbolj intenzivno rekatolizacijo v letih 1598–1601 hranili stanovsko knjižnico, odkupovali biblioteke pregnanih predikantov, na primer Felicijana Trubarja, in sprejemali knjige, ki so jih pred protireformacijo reševali protestantski meščani.¹³³

V zvezi s tem dogajanjem je treba opozoriti še na eno zmotno, ki se ponavlja v strokovni literaturi. 1. novembra 1598, na praznik vseh svetih, je Hren zasedel evangeličansko duhovno središče – Sv. Elizabeto s špitalom, v katerem je bila tudi stanovska šola.¹³⁴ Ko je Valvasor opisoval Hrenov prevzem špitalske cerkve, se je oprl na njegov dnevnik za leto 1598, čeprav vira ni navedel. Pravilno je omenil večino škofovih dejanj v cerkvi, in sicer procesijo, razbitje krstnega kamna in slovesno mašo, vendar prav tako zatrdil, da je škof »raztrgal knjige«.¹³⁵

Tega Hren v resnici ni zapisal.¹³⁶ Valvasor je narobe razumel njegov stavek: »Raztrgal sem omadeževane oltarne prte«.¹³⁷ Polihistorjevo napako je brez navedbe vira najprej ponovil Elze,¹³⁸ za njim pa Dimitz, Prelesnik in drugi.¹³⁹ Hren v resnici ni našel knjig, ki so jih morali protestanti uporabljati še nekaj dni prej med bogoslužjem v cerkvi in poukom v stanovski šoli. Takšen dosežek v prvih dneh zmagovite protireformacije bi bil namreč zanesljivo omenil. Sočasno poročilo Pavla Kočvarja, upravitelja vicedomskega urada in stolnega kanonika, napisano za nadvojvodo Ferdinanda na dan zasedbe Sv. Elizabete, dokazuje, da so protestanti Hrenov prihod pričakovali, da so izpraznili cerkev s špitalom in da so se umaknili v Lontovž. Kočvar je namreč zapisal, da je Hren tega dne maševal v Sv. Elizabeti, istočasno pa so deželni stanovi v Lontovžu mirno poslušali evangeličansko pridigo v nemškem in slo-

¹³³ Trubar, Hren, Valvasor, Dolničar, *O slovsstvu*, str. 38; Valvasor, *Die Ehre II*, 7, str. 468; Dimitz, *Geschichte Krains*, str. 321; Simoniti, *Med knjigami*, str. 28.

¹³⁴ Žnidaršič Golec, *Meščani*, str. 254, 255.

¹³⁵ Valvasor, *Die Ehre II*, 8, str. 668: »die Bücher zerissen«. Prim. Valvasor, *Slava II*, 8, str. 668.

¹³⁶ Benedik, *Iz protokolov*, str. 15, op. 11; Žnidaršič Golec, *Meščani*, str. 255, op. 160.

¹³⁷ SI AS 1073, Zbirka rokopisov, 108r, fol. 33: »Altaris poluta velamina conscidi«.

¹³⁸ Elze, *Truber*, 1866, str. 372.

¹³⁹ Npr. Dimitz, *Geschichte Krains*, str. 287; Prelesnik, *Protireformacija na Kranjskem*, str. 16.

venskem jeziku.¹⁴⁰ Knjige iz špitalske cerkve in stanovske šole so bile skratka tedaj že na varnem v Lontovžu. To dogajanje samo potrjuje omenjeno oceno števila sežganih knjig. V obeh požigih je bilo torej uničenih več sto, nikakor pa ne več tisoč knjig.

Ne nazadnje je treba ob problemu količine uničenih knjig omeniti še vzročno-posledično zvezo med protireformacijskimi požigi in številom ohranjenih slovenskih protestantik, ki se je zdela samoumevna veliki večini raziskovalcev od začetka 20. stoletja do današnjega dne.¹⁴¹ Te knjige so se namreč na Slovenskem z izjemo Dalmatinove *Biblije* ohranile le v nekaj izvodih, v nekaterih primerih pa sploh ne. Z najbolj konkretnimi podatki je omejeno zvezo za čas pred tolerančnim patentom leta 1781 dokazoval France Kidrič. Toda njegova argumentacija je kljub empirični podlagi problematična iz treh razlogov. Prvič: našteval je slovenske protestantike, ki so mu bile znane na Slovenskem v obdobju med obema vojnama. Drugič: domneval je, da v knjižnici ljubljanskega jezuitskega kolegija ni bilo veliko slovenskih protestantik. In tretjič: po njegovem mnenju je bilo za majhno število ohranjenih protestantskih tiskov v slovenščini krivo namerno uničevanje, za majhno število ohranjenih katoliških tiskov v slovenščini pa brezbriznost.¹⁴²

Ad 1: Kidrič seveda ni mogel upoštevati slovenskih protestantik, ki so jih na Slovenskem odkrili od tridesetih let 20. stoletja do danes.¹⁴³ Poleg tega je poudarjal predvsem pomen izvodov, ki so bili do konca 18. stoletja na voljo več potencialnim bralcem v nekaj velikih samostanskih knjižnicah, nato pa so prišli v ljubljansko Licejsko, današnjo Narodno in univerzitetno knjižnico. Nasprotno je omalovaževal vpliv tovrstnih del v zasebni lasti, ki naj bi se zgolj »valjala med staro šaro«,¹⁴⁴ zato ni poskusil oceniti prisotnosti slovenskih protestantik v manjših cerkvenih in plemiških bibliotekah. Toda ravno takšna rekonstrukcija bi šele omogočila realno predstavo o številu slovenskih protestantik na Slovenskem pred selitvijo velikega števila plemiških družin in njihovih knjižnic v Avstrijo po prvi svetovni vojni in pred razformiranjem večine samostanskih bibliotek pod cesarjem Jožefom II.

Ad 2: O slovenskih protestantikah v knjižnici jezuitskega kolegija v Ljubljani ni mogoče kljub Kidričevemu mnenju v resnici reči nič določnega. Knjižnica je bila skoraj v celoti uničena v požaru nezavarovanih stavb ukinjenega kolegija leta 1774.

Rešenih je bilo le 637 del, ki so jih namenili prihodnji študijski knjižnici,¹⁴⁵ vendar ni znano, koliko jih je sploh dočakalo ustanovitev Licejske knjižnice leta 1791 in vključitev v njen fond v naslednjih treh letih. Neovrgljivo dejstvo je le, da je jezuitska knjižnica leta 1604 in 1617 sprejela del stanovske knjižnice,¹⁴⁶ v kateri so bile tudi slovenske protestantike.

Ad 3: Števila do današnjega dne ohranjenih slovenskih protestantik na Slovenskem gotovo nista določila samo ljubljanska požiga z drugimi načrtnimi uničenji. Cesar Ferdinand II. je sicer šele leta 1627 ukazal, naj heretičnih knjig ne sežigajo, temveč naj jih izročajo jezuitskim univerzam in kolegijem,¹⁴⁷ toda obdobje množičnega uničevanja se je končalo že mnogo pred tem. Veliki požigi protestantskih knjig na Kranjskem so bili – kakor dokazujejo Hrenovi dnevniki – izpeljani v rekatoliziranih mestih v letih 1600 in 1601, nato pa so bila uničenja zgolj občasna in omejena. To potrjuje letopis ljubljanskih jezuitov, ki omenja sežig prepovedanih knjig v kolegiju le dvakrat, in sicer leta 1604 in 1617, veliko bolj pogosto pa govori o zbiranju in odvzemanju tovrstnih publikacij, in sicer v letih 1609, 1614, 1616, 1618, 1625, 1642, 1648, 1663 in 1670.¹⁴⁸ Slovenskih protestantik torej niso mogli zdesetkati samo požigi na začetku 17. stoletja. Usodnejši so morali biti dejavniki, ki so prizadeli tudi fond najstarejših slovenskih katoliških knjig: katekizem Lenarta Pacherneckerja iz leta 1574 se sploh ni ohranil, Kanizijev katekizem v prevodu Janeza Čandka iz leta 1615 se je ohranil v enem samem izvodu, *Evangelia inu lystovi* v Čandkovi in Hrenovi priredbi iz leta 1612 pa v nekaj izvodih. Kidričeva dvojna merila pri pojasnjevanju slabe ohranjenosti tako protestantskih kakor katoliških tiskov so zelo neprepričljiva. Neizpodbitno dejstvo je, da so katoliške knjige izšle v nakladah, primerljivih z najvišjimi nakladami protestantik (npr. Trubarjev *Abecedarium* iz leta 1561 v dva tisoč, *Evangelia inu lystovi* v tri tisoč izvodih),¹⁴⁹ ohranile pa so se v prav tako majhnem številu izvodov, čeprav jih (z morebitno izjemo Pacherneckerjevega katekizma) niso namerno uničevali. Iz tega izhaja samo en mogoč sklep: število do danes ohranjenih protestantskih in katoliških knjig je v največji meri posledica običajnih časovnih dejavnikov,¹⁵⁰ in sicer obrabljenosti, požarov, neustrezne hrambe in zavrženja. V zvezi s to problematiko bo treba v pri-

¹⁴⁰ Dimitz, *Urkunden zur Geschichte*, str. 98.

¹⁴¹ Npr. Grafenauer, *Kratka zgodovina*, str. 79; Kerševan, *Protestanti(sti)ka*, str. 120–121.

¹⁴² Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva*, str. 135–136; Kidrič, *Ob dvestoletnici*, str. 219–220.

¹⁴³ Gl. npr. Rajhman, *Protestantska književnost*, str. 389.

¹⁴⁴ Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva*, str. 136; Kidrič, *Ob dvestoletnici*, str. 220.

¹⁴⁵ Stefan, *Geschichte der Entstehung*, str. 5.

¹⁴⁶ *Letopis ljubljanskega kolegija*, str. 47; Simoniti, *Med knjigami*, str. 28.

¹⁴⁷ Dolinar, *Protireformacija*, str. 145.

¹⁴⁸ *Letopis ljubljanskega kolegija*, str. 47, 62, 74, 78, 80, 81, 103, 133, 160, 227, 257.

¹⁴⁹ Gl. npr. Rupel, *Protireformacija in barok*, str. 279; Dular, *Sodi*.

¹⁵⁰ Dular, *Sodi*.

hodnje oceniti tudi, v kolikšni meri je bil fond slovenskih protestantik na Slovenskem prizadet po ukinitvi samostanov pod cesarjem Jožefom II. ter po revolucionarnih požigih in plenitvah gradov.

Mesto ljubljanskih požigov v zgodovini

Umeščanje ljubljanskih požigov v »slovensko« zgodovino je problematično že več kakor sto let. V zoženi nacionalni perspektivi se namreč ta dva dogodka povezujeta predvsem z uničenjem slovenskih knjig, kar poraja vedno nove napake, med drugim mnenje, da je tovrstno ravnanje značilno za odnos katoliške Cerkve do protestantov, do slovenskih protestantov ali celo do slovenstva. Zato na koncu ni odveč umestitev ljubljanskih požigov v širši evropski politični in verski kontekst, ne nazadnje pa tudi primerjava s podobnimi dogodki v slovenski zgodovini.

Množična uničevanja knjig so se pojavljala v vseh zgodovinskih obdobjih in civilizacijah od starega veka do današnjega dne. Simbolično in dejansko so potrjevala zmagovito oblast ali ideologijo in zavračala alternativno oblast ali ideologijo. Najbolj pogost način javnega uničevanja je bil sežig. V njem sta bila združena knjiga, ki je zastopala prepovedano znanje ali nezaželeno moč, in ogenj, ki je predstavljal izganjalca zla.¹⁵¹ Požigi so bili v

*Protestantsko uničevanje katoliških knjig: Martin Luther 10. decembra 1520 pred wittenberškimi mestnimi vrati sežiga papeško bulo ter knjige kanonskega prava in sholastične filozofije (koloriran lesorez iz knjige *Historien der Heyligen Ludwiga Rabusa* iz leta 1557).*

¹⁵¹ Bosmajan, *Burning Books*, str. 19.

Evropi posebej pogosti med verskimi nemiri od objave Luthrovih tez leta 1517 do Vestfalskega miru leta 1648. V tem obdobju se je vzpostavljala ločnica med katoliškim jugom in protestantskim severom, ki je na obeh straneh zahtevala tudi knjižne žrtve. Knjige so dali sežigati tako katoliški kakor protestantski vladarji, na primer kraljica Marija in kraljica Elizabeta I. v Angliji, in tako katoliški kakor protestantski verski voditelji, na primer papež Pavel IV. in Calvin. Papež Leon X. je leta 1520 v Rimu ukazal upepeliti Luthrove knjige, Luther pa je čez nekaj mesecev v Wittenbergu sežgal papeško bulo ter knjige kanonskega prava in sholastične filozofije.¹⁵² Enako netoleranten odnos na obeh straneh med drugim dokazuje dejstvo, da

Biblijski dogodek, na katerega so se pri uničevanju knjig sklicevali tako katoliki kakor protestanti: Efežani v času delovanja sv. Pavla javno sežgejo vražarske knjige (Apd 19,19). Frontispic Giovannija Fabbrija za Index librorum prohibitorum papeža Benedikta XIV. iz leta 1758 (Narodna in univerzitetna knjižnica).

¹⁵² Flachmann, *Martin Luther*, str. 202.

so se katoliki in protestanti (npr. rimski indeksi in Luther osebno) pri sežiganju drugoverskih knjig sklicevali na isti biblijski odlomek v Apostolskih delih (Apd 19,19): sežig vražarskih knjig v Efezu v času delovanja sv. Pavla.¹⁵³

V Svetem rimskem cesarstvu so bili sežigi knjig posebej pogosti po Augsburgskem verskem miru. Uveljavitev vladarjeve konfesionalne politike je običajno vključevala tudi uničenje knjig druge veroizpovedi. Povsod po Evropi so požigi doživeli vrhunec v zadnjem desetletju 16. stoletja, ko so se na obeh straneh verske ločnice skoraj popolnoma spojili interesi posvetnih in cerkvenih oblasti po ugotovitvi obstoječe vere in vlade.¹⁵⁴ V tem času sta bila izvedena tudi ljubljanska požiga, ki nista v ničemer odstopala od požigov v drugih evropskih deželah. Vsi so vsebovali iste elemente: ukaz ali pooblastilo vladarja, tesno sodelovanje posvetnih in cerkvenih oblasti, javni in eksemplarični značaj dogodka, poudarjanje krivoverskega značaja knjig, kaznovanje knjig namesto njihovih avtorjev itn. Edina posebnost je, da sta bila ljubljanska požiga kot prva v deželi izpeljana razmeroma pozno. Vzrok je jasen: katoliški deželni knez Notranje Avstrije več desetletij ni mogel v celoti udejaniti pravice do izbire vere svojih podložnikov, saj je za boj proti Turkom potreboval podporo protestantskih deželnih stanov.¹⁵⁵

Prav tako pa ljubljanska požiga skupaj z drugimi protireformacijskimi požigi nista osamljen primer množičnega uničevanja knjig na Slovenskem. V letih 1782–1787 je cesar Jožef II. ukinil več kakor sedemsto samostanov v habsburški monarhiji, med njimi večino samostanov na Slovenskem. Njihove biblioteke je načelno namenil Dvorni knjižnici na Dunaju, ki je imela pravico do izbora največjih dragocenosti, in deželnim univerzitetnim ali licejskim knjižnicam. Toda te ustanove je dosegel le majhen del nekdanjih knjižnih zbirk: po cesarjevih ukazih so dali najprej na razprodajo duplikate, pozneje pa so za to zadolženi bibliotekarji na univerzah in licejih izločali tudi liturgične in duhovne knjige, molitvenike, knjige, neuporabne v šolstvu, stare knjige, na primer iz 15. stoletja, in knjige, ki so jih imeli za filozofsko in znanstveno neustrezne ali zastarele. Tako oblikovana merila so največji del fondov, ki so rasli od visokega srednjega veka naprej, poslala na razprodajo, s tem pa najpogosteje v razrez v papirnice.¹⁵⁶ Na primer: ob razpustu cistercijskega samostana v Stični leta 1784 je cesarska komisija popisala 1784 del, ob prevzemu stiškega fonda za ljubljansko Licejsko knjižnico leta 1790 je vestnejši bibliotekar Franz Xaver Wilde naštel približno 1950 del, po razprodaji duplikatov

in t. i. »nekoristnih« knjig leta 1793 in 1794 pa jih je v Licejski, današnji Narodni in univerzitetni knjižnici ostalo nekaj nad 300.¹⁵⁷ Jožefinska uničenje sicer niso bila javna in eksemplarična kakor požigi v zgodnjem novem veku, vendar jih je prav tako poganjala dominantna državna ideologija, ki je bila tedaj razsvetlenski racionalizem, utilitarizem in antiklerikalizem. Poleg tega so bila uničenja bolj načrtna in množična kakor med protireformacijo, saj so zarezala v največje knjižne zbirke v habsburški monarhiji in zajela po več deset tisoč zvezkov v posameznih deželah,¹⁵⁸ tudi na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem.

Množično uničevanje knjig, delno v obliki javnih požigov, se je na Slovenskem kakor drugod po Evropi zopet izvajalo pod totalitarnimi režimi v 20. stoletju. Italijanske, nemške in madžarske oblasti so v okviru raznarodovalne politike uničevale slovenske knjižnice. Fašisti so se jih lotili takoj po razpadu Avstro-Ogrske, še pred prevzemom vlade. Državna in lokalna oblast je njihovo početje velikokrat dopuščala, včasih pa celo spodbujala. Tako so fašisti v Trstu avgusta 1919 uničili knjižnico Ljudskega odra, julija 1920 pa požgali Narodni dom s Slavjansko čitalnico. Po odpravi slovenskih razredov in razpustu slovenskih društev so bile v prihodnjih letih zasežene in uničene tudi šolske in ljudske knjižnice na podeželju Julijske krajine. Poleg tega so ovirali tisk in razpošiljanje sicer uradno dovoljenih publikacij. Samo leta 1929 so zaplenili več kakor 150.000 knjig Goriške Mohorjeve družbe in drugih založb.¹⁵⁹ Nemške oblasti so začele takoj po okupaciji leta 1941 s pomočjo organizacij kakor Štajerska domovinska zveza in Koroška ljudska zveza uničevati slovenske javne, šolske in zasebne knjižnice na Štajerskem, Koroškem in Gorenjskem – več sto tisoč knjig so delno zaplenile, delno sežgale in delno poslale v razrez v papirnice, denimo v Radeče. Na primer: v Mariboru so izpraznili Študijsko knjižnico ter sežgali knjige in rokopise iz stanovanja Josipa Vandota, v Poljanah nad Škofjo Loko so uničili šolsko, liberalno in katoliško knjižnico, v Ljubljani pa poslali v razrez del knjižnice Janka Šlebingerja. Tudi madžarske oblasti so takoj po okupaciji Prekmurja leta 1941 zasegale slovenske knjige, na primer iz knjižnic Sokola, Prosvetnega društva in Delavske zbornice, ter jih pošiljale v razrez v papirnice.¹⁶⁰

Ne dolgo za nacističnim se je začelo še komu-

¹⁵³ Bosmajian, *Burning Books*, str. 27.

¹⁵⁴ Prav tam, str. 88–93.

¹⁵⁵ Štih, Simoniti, *Na stičišču svetov*, str. 250.

¹⁵⁶ Gl. Buchmayr, *Secularization*.

¹⁵⁷ Stefan, *Geschichte der Entstehung*, str. 21; Glonar, *Iz stare stiške knjižnice*; Pivec Stele, *Wilde Franz Xaver*; Bahor, *Skriti knjižni zakladi*, str. 109.

¹⁵⁸ Buchmayr, *Secularization*, str. 157, 158.

¹⁵⁹ Čermelj, *Slovenci in Hrvatje*, str. 136, 139, 140, 147, 244, 245.

¹⁶⁰ Cesar, *Slovenska kultura*, str. 23–32.

nistično uničevanje knjig. V načrtnih partizanskih požigih okoli sto grajskih stavb na Slovenskem med drugo svetovno vojno in takoj po njej so bile skupaj z drugo opremo uničene tudi knjižnice,¹⁶¹ pogosto s posebno prizadevnostjo. Ko je Zasavski bataljon Šlandrove brigade novembra leta 1943 zažgal razkošno opremljeni dvorec Križ pri Kamniku baronov Apfaltrerjev,¹⁶² več stoletij stara knjižnica ni hotela goreti, zato so knjige znesli na prosto in jih upepelili posebej.¹⁶³ Eksemplarično uničevanje knjižnic »razrednih sovražnikov« se je nadaljevalo še po končani vojni, na primer v Ljubljani, kjer so knjige z lopatami metali skozi okna meščanskih stanovanj in jih na vozovih vozili v papirne mline v Vevče,¹⁶⁴ v Smledniku, kjer so na dvorišču dvorca baronov Lazarinijev sežgali ostanke oplenjene baročne knjižnice,¹⁶⁵ in v Šempetru v Savinjski dolini, kjer so na ulici naredili kres iz knjig nemške družine Wolf.¹⁶⁶ Le nekatere tovrstne knjižnice so fragmentarno, delno ali (zelo redko) popolnoma ušle uničenju, ko so jih zaplenili in poslali v Federalni zbirni center v Ljubljani. Glede na podatek, da je omenjeni center zbral okrog 400.000 knjig,¹⁶⁷ je mogoče sklepati, da so revolucionarna medvojna in takojšnja povojna uničenja zajela več sto tisoč knjig. Z utrditvijo komunistične oblasti je postalo ravnanje s spornimi knjigami bolj metodično: iz javnih in šolskih knjižnic so izločali ideološko neprimerne knjige in jih pošiljali v razrez v papirnice. Med njimi niso bile le fašistične, nacistične in antikomunistične knjige, ki so bile na posebnem seznamu prepovedanih del, temveč tudi nabožne (slovenske niso bile izjema), nemške in latinske knjige.¹⁶⁸ Poleg tega je oblast zasegala in uničevala celotne naklade spornih knjig in številke revij. Na primer: leta 1966 je preprečila izid že dovoljenih in natisnjenih pesmi Franceta Balantiča, čez tri leta pa jih je ukazala zmleti v Vevčah.¹⁶⁹ Ocena količine knjig, ki so jih uničili po izločitvi iz knjižnic in iz prodaje, je zaradi neraziskanosti za sedaj nemogoča.

Od 17. do 20. stoletja so torej na Slovenskem različne ideologije uničevale različne knjige: protireformacija (protestantske knjige), jožefinizem (samostanske knjige), fašizem in nacizem (slovenske knjige) ter komunizem (razredno, ideološko in jezikovno neprimerne knjige). Skupna poteza vseh uni-

čevanj ne glede na drugačen obseg in drugačne standarde dobe je, da so kulturo načelno prizadela na enak način: vsa so v imenu »prave« ideologije obsojala na propad »nepravoverne« knjige. Kljub temu niso ta uničenja v Sloveniji niti približno raziskana in ovrednotena na enak način. Manjkajo podrobnejše študije o ukinjenih knjižnicah konec 18. stoletja in temeljne študije o uničenih knjigah v 20. stoletju, zato pa tudi razumevanje posledic tega dogajanja. Za objektivno raziskovanje in dojetje bo očitno najprej potrebno oblikovanje splošne zavesti, da je škodljivo vsako uničevanje knjig ne glede na uničevalca, njegovo ideologijo in našo pripravljenost na dajanje odpustkov.

Sklep

O požigih protestantskih knjig v Ljubljani leta 1600 in 1601 pa je sedaj mogoče zapisati nekaj trdnejših ugotovitev. Požiga je v skladu s pooblastili nadvojvode Ferdinanda kot vladarja Notranje Avstrije, z določili Augsburškega verskega miru in s Pravili rimskega *Indeksa prepovedanih knjig* ukazala deželnokežja verska komisija za Kranjsko, sestavljena iz najvišjih predstavnikov posvetne in cerkvene oblasti v deželi: ljubljanskega škofa Tomaža Hrena (kot predsednika), deželnega glavarja Jurija Lenkoviča in deželnega vicedoma Jožefa pl. Rabatte. Prvi požig je bil izveden 29. decembra 1600 zvečer – najbolj verjetno ob prangerju na Mestnem trgu. Drugi požig je bil izveden 9. januarja 1601 – najbrž na istem mestu. Komisija je del knjig zasegla v hišah protestantov, ki so zavračali spreobrnitev, del knjig pa so ji izročili spreobrnjenici. Prepovedane knjige, ki so bile v zanesljivih katoliških rokah, na primer v škofijskem dvorcu, niso bile zaplenjene. Večjih protestantskih knjižnih zbirk (stanovske knjižnice, knjižnice Felicijana Trubarja, knjig iz cerkve sv. Elizabete in iz stanovske šole v špitalu) niso mogli zaseči, ker jih je evangeličanska Cerkev v sodelovanju z deželnimi stanovci že leta 1598 umaknila v Lontovž. Skupaj je zgorelo za nekaj (približno šest) vozov knjig, in sicer več sto (približno 840–1680), zanesljivo pa ne več tisoč zvezkov. Požiga sta bila največja na Kranjskem med protireformacijo. Knjige, ki so bile zaplenjene v Ljubljani (in drugje na Kranjskem), so bile skoraj izključno protestantske. Večinoma so bile luteranske v nemščini in latinščini, nekaj je bilo italijanskih in slovenskih. Slovenskih je bilo manj kakor deset odstotkov, med njimi pa so prevladovali Trubarjeve. Trubar je bil namreč kot edini slovenski avtor uvrščen na *Index librorum prohibitorum* papeža Klemen VIII. (1596), ki je veljal v času rekatolizacije Notranje Avstrije in ljubljanskih požigov. Ker je Trubar obenem spadal med najbolj sporne »avtorje prvega razreda« rimskega indeksa, je bil samodejno prepovedan ves njegov opus. Slovenske in drugojezične knjige sloven-

¹⁶¹ Stopar, Slovenski gradovi, str. 380–382; Dular, Grajske knjižnice, str. 534, 535.

¹⁶² Stopar, *Grajske stavbe*, str. 89.

¹⁶³ Pričevanje družine dr. Marijana Smolika.

¹⁶⁴ Kodrič-Dačić, Federalni zbirni center, str. 52.

¹⁶⁵ Lazarini, Dvorec Smlednik, str. 741.

¹⁶⁶ Pričevanje dentista R. Š. iz Šempetra v Savinjski dolini.

¹⁶⁷ Kodrič-Dačić, Federalni zbirni center, str. 55.

¹⁶⁸ *Temna stran meseca*, str. 798–806; Gantar, Zasilni pristanek, str. 53–56.

¹⁶⁹ Pibernik, *France Balantič*, str. 402–420.

skih (in drugih) protestantov, ki niso bile na indeksu in niso imele teološke vsebine, so bile po Pravih indeksa ogrožene manj ali sploh ne. V Ljubljani (in drugje na Kranjskem) zato niso sežigali filoloških, retorskih, zgodovinskih, medicinskih, glasbenih in podobnih del, na primer Bohoričeve slovnice in Megiserjevega trijezičnega slovarja. Kakor večina protestantskih biblijskih prevodov je bila zunaj nevarnosti Dalmatinova *Biblija*, ki je bila pogojno dovoljena: po Pravih indeksa jo je lahko – in jo v Ljubljani tudi je – posameznim prosilcem dovolil krajevni škof. Fond slovenskih protestantov na Slovenskem so bolj kakor ljubljanska požiga in drugi protireformacijski požigi prizadeli običajni časovni dejavniki: obrabljenost, neustrezna hramba, zavrženje in požari. Ljubljanska požiga se nista v ničemer razlikovala od drugih sodanih požigov knjig tako v katoliški kakor v protestantski Evropi. Vsi so bili izvedeni na enak način: na ukaz ali po pooblastilu vladarja, v tesnem sodelovanju posvetne in cerkvene oblasti, javno, eksemplarično in s poudarjanjem krivoverskega značaja knjig. Prav tako ljubljanska požiga skupaj z drugimi protireformacijskimi požigi nista edini primer množičnega uničevanja knjig na Slovenskem. Knjige, neskladne z dominantno državno ideologijo, so namreč v velikem obsegu uničevali tudi pod cesarjem Jožefom II., predvsem pa pod fašističnim, nacističnim in komunističnim režimom. Mitologija, ki se na Slovenskem razrašča okrog ljubljanskih požigov od kulturnega boja na začetku 20. stoletja do danes, ne razkriva realnega zgodovinskega dogajanja, pač pa razgalja dojemanje preteklosti pod vplivom ideologije.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

NŠAL – Nadškofijski arhiv v Ljubljani

NŠAL, Kapiteljski arhiv, fasc. 57/44: Tomaž Hren, *Status praesens episcopatus Labacensis*, 1629

NŠAL, Kapiteljski arhiv, fasc. 98: Tomaž Hren, dnevnik, 1600

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica

NUK Č 48: *Index librorum prohibitorum*, Romae 1711

NUK, Rokopisni oddelek, Ms. 667: *Bibliothecae Sigismundi Liberi Baronis de Zois Catalogus*, 1821

SI AS – Arhiv Republike Slovenije

SI AS 1073, Zbirka rokopisov, 108r: Tomaž Hren, dnevnik, 1598; Tomaž Hren, dnevnik, 1601

SKLJ – Semeniška knjižnica v Ljubljani

SKLJ X V 15 č: Hieronim Megiser, *Sententiae insigniores*, Graecii 1592

SKLJ (brez signature): Francišek Jožef Thallmayer, stvarni katalog Javne škofijske knjižnice, 1752–1768

LITERATURA

Ahačič, Kozma: *Zgodovina misli o jeziku na Slovenskem: katoliška doba (1600–1758)*. Ljubljana: ZRC SAZU (Linguistica et philologica 28), 2012.

Aškerc, Anton: *Mučeniki. Slike iz naše protireformacije*. Ljubljana: Schwentner, 1906.

Bahor, Stanislav: *Skriti knjižni zakladi. Pisna dedščina samostanskih in cerkvenih knjižnic v Sloveniji*. Ljubljana: NUK, Tuma, 2009.

Baraga, France: Arhivska zapuščina škofa Tomaža Hrena. *Acta ecclesiastica Sloveniae* 19, 1997, str. 7–169.

Benedik, Metod: Iz protokolov ljubljanskih škofov. Protokol 1, 36–128, za leta 1599–1605. *Acta ecclesiastica Sloveniae* 6, 1984, str. 7–90.

Benedik, Metod: Protireformacija in katoliška prenova. *Zgodovina Cerkve na Slovenskem* (ur. Metod Benedik). Celje: Mohorjeva družba, 1991, str. 113–152.

Bosmajian, Haig: *Burning Books*. Jefferson: McFarland, 2006.

Buchmayr, Friedrich, 2004: Secularization and Monastic Libraries in Austria. *Lost Libraries. The Destruction of Great Book Collections since Antiquity* (ur. James Raven). New York: Palgrave Macmillan, 2004, str. 145–162.

Catalogus librorum a Commissione Aulica prohibitorum. Viennae: Kaliwoda, 1762.

Cesar, Emil: *Slovenska kultura v obdobju okupacije in narodnoosvobodilnega boja od aprila 1941 do 8. septembra 1943*. Ljubljana: Enotnost, 1996.

Čermelj, Lavo: *Slovenci in Hrvatje pod Italijo med obema vojnoma*. Ljubljana: Slovenska matica, 1965.

Deželak Trojar, Monika: Memorial škofa Tomaža Hrena. Trubar, Hren, Valvasor, Dolničar. *O slovstvu na Kranjskem* (ur. Luka Vidmar). Ljubljana SAZU, 2009, str. 417–419.

Dimitz, August: *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813. Dritter Theil. Vom Regierungsantritte Erzherzog Karls in Innerösterreich bis auf Leopold I. (1564–1657)*. Laibach: Kleinmayr in Bamberg, 1875.

Dimitz, August: Historische Notizen aus den im Museal-Archive aufbewahrten Kalendern des Bischofes Th. Chrön. *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* 17, 1862, str. 17–30, 87–90, 99–109.

Dimitz, August: Urkunden zur Geschichte der Reformation in Krain aus den Jahren 1540 bis 1634. *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* 22, 1867, str. 41–124.

- Dolar, France M.: *Poročila ljubljanskih škofov v Rim o stanju v škofiji (Relationes ad Limina). I. del: 1589–1675. Acta ecclesiastica Sloveniae* 33, 2011.
- Dolar, France M.: Protireformacija v notranjeavstrijskih deželah in usoda protestantov. *Stati inu obstati* 7–8, 2008, str. 138–146.
- Dular, Anja: Grajske knjižnice na Slovenskem. *Iz zgodovine slovenskih gradov. Kronika* 60, 2012, št. 3, str. 525–538.
- Dular, Anja: Sodi so bili edina vodotesna embalaža. *Delo* 50, 5. 6. 2008, št. 129, str. 19.
- Dular, Anja: *Živeti od knjig. Zgodovina knjigotrštva na Kranjskem od začetku 19. stoletja*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije (Knjižnica Kronike 7), 2002.
- Elze, Theodor: Truber, Primus, und die Reformation in Krain. *Real-Encyklopädie für protestantische Theologie und Kirche*, 1. izdaja, zv. 21 (ur. Johann Jakob Herzog). Gotha: Rudolf Besser, 1866, str. 360–379.
- Elze, Theodor: Truber, Primus, und die Reformation in Krain. *Real-Encyklopädie für protestantische Theologie und Kirche*, 2. izdaja, zv. 16 (ur. Johann Jakob Herzog in Gustav Leopold Plitt). Leipzig: Hinrichs, 1885, str. 56–64.
- Fabjančič, Vladislav: Ljubljanski krvniki. Smrtne obsodbe in tortura pri mestnem sodišču v Ljubljani 1524–1775. *Glasnik Muzejskega društva za Kranjsko XXV–XXVI*, 1944–1945, str. 88–104.
- Fabjančič, Vladislav: *Zgodovina ljubljanskih sodnikov in županov 1269–1820. 2. zvezek. Župani in sodniki 1504–1605* (ur. Ema Umek in Janez Kos). Ljubljana: Zgodovinski arhiv (Gradivo in razprave 3), 2003.
- Flachmann, Holger: *Martin Luther und das Buch. Eine historische Studie zur Bedeutung des Buches im Handeln und Denkendes Reformators*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1996.
- Gestrin, Ferdo: Ljubljana v 16. in 17. stoletju. *Zgodovina Ljubljane. Prispevki za monografijo* (ur. Ferdo Gestrin). Ljubljana: Kronika, Zgodovinsko društvo Ljubljana, 1984, str. 105–120.
- Glonar, Joža: Iz stare stiške knjižnice. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo XVIII*, 1937, str. 110–131.
- [Govekar, Fran]: Naše slike. *Slovan* VI, 1908, št. 7.
- Grafenauer, Bogo: Protireformacija in zmaga deželnega kneza. Obnovitev fevdalnega reda in posledice. *Zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1979, str. 299–324.
- Grafenauer, Bogo: *Zgodovina slovenskega naroda IV. Dobačasne obnove fevdalnega reda pod okriljem absolutne vlade vladarja ter nastajanja velikih premoženj od protireformacije do srede XVIII. stoletja*. Ljubljana: Glavna združna zveza, 1960.
- Grafenauer, Ivan: *Kratka zgodovina slovenskega slovstva*. 2., popravljena izdaja. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1920.
- Grdina, Igor: *Od Brižinskih spomenikov do razsvetljenstva*. Ljubljana: Obzorja, 1999.
- Gruden, Josip: Doneski k zgodovini protestantstva na Slovenskem. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko XVII*, 1907, str. 1–15, 54–65, 121–140.
- Gruden, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda*. Celovec: Družba sv. Mohorja, 1910–1916.
- Höfler, Janez: *Trije popisi cerkva in kapel na Kranjskem in slovenskem Štajerskem s konca 16. stoletja*. Ljubljana: SAZU (Viri za zgodovino Slovencev 6), 1982.
- Ilich, Iztok: Primož Trubar v Trstu in na Goriškem. *Kras* 122–123, 2013, str. 10–13.
- Index librorum prohibitorum cum regulis confectis per Patres à Tridentina Synodo delectos auctoritate Pii III. primum editus, postea verò a Sixto V. auctus et nunc demum S. D. N. Clementis Papae VIII. iussu recognitus et publicatus*. Romae: Impressores camerales, 1596.
- Index librorum prohibitorum Sanctissimi Domini Nostri Benedicti XIV. Pontificis Maximi iussu recognitus atque editus*. Romae: Typographia Rev. Camerae Apostolicae, 1758.
- Index librorum prohibitorum Sanctissimi Domini Nostri Pii Sexti Pontificis Maximi iussu editus*. Romae: ex Typographia Rev. Camerae Apostolicae, 1786.
- Janša-Zorn, Olga: *Historično društvo za Kranjsko*. Ljubljana: Modrijan, 1996.
- Jerše, Sašo: Vera, upanje, oblast. O notranjeavstrijskem političnem imaginariju v času verskih vrenj. *Vera in hotenja. Študije o Primožu Trubarju in njegovem času* (ur. Sašo Jerše). Ljubljana: Slovenska matica, 2009, str. 67–103.
- Kerševan, Marko: *Protestanti(sti)ka*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2012.
- Kidrič, France: Elze Theodor. *Slovenski biografski leksikon*, zv. 1 (ur. Izidor Cankar). Ljubljana: Združna gospodarska banka, 1925, str. 156–159.
- Kidrič, France: Jurij Dalmatin. France Kidrič: *Izbrani spisi* 1 (ur. Darko Dolinar). Ljubljana: SAZU, 1978, str. 149–161.
- Kidrič, France: Ob dvestoletnici slovenske knjige. Razvojna linija slovenskega prepoveda v prvih razdobjih. France Kidrič: *Izbrani spisi* 1 (ur. Darko Dolinar). Ljubljana: SAZU, 1978, str. 214–235.
- Kidrič, France: *Zgodovina slovenskega slovstva. Od začetkov do Zoisove smrti. Razvoj, obseg in cena pismenstva, književnosti in literature*. Ljubljana: Slovenska matica, 1929–1938.

- Kodrič-Dačić, Eva: Federalni zbirni center in njegov prispevek k dopolnitvi fondov Narodne in univerzitetne knjižnice. *Knjižnica* 44, 2000, št. 4, str. 51–63.
- Kokole, Metoda: Musicale essercitio. O glasbenem izobraževanju slovenskih protestantov. *Vera in hotenja. Študije o Primožu Trubarju in njegovem času* (ur. Sašo Jerše). Ljubljana: Slovenska matica, 2009, str. 162–183.
- Kolar, Bogdan: Ljubljanski škof Tomaž Hren in katoliška obnova. *Bošgoslovni vestnik* 52, 1992, št. 1–2, str. 17–28.
- Kos, Milko: *Srednjeveška Ljubljana. Topografski opis mesta in okolice*. Ljubljana: Kronika (Knjižnica Kronike 1), 1955.
- Kovačič Peršin, Peter: Katoliški odnos do protestantov. *Delo* 50, 5. 6. 2008, št. 129, str. 18.
- Lavrič, Ana: *Vloga ljubljanskega škofa Tomaža Hrena v slovenski likovni umetnosti I–II*. Ljubljana: SAZU (Razred za zgodovinske in družbene vede, Dela 32).
- Lazarini, Franci: Dvorec Smlednik in njegovi prebivalci v 20. in 21. stoletju. *Iz zgodovine slovenskih gradov. Kronika* 60, 2012, št. 3, str. 735–746.
- Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove (1596–1691)* (ur. France Baraga). Ljubljana: Družina, Provincialat Družbe Jezusove, 2003.
- Luthar, Oto idr.: *The Land Between. A History of Slovenia*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2008.
- Mal, Josip: *Stara Ljubljana in njeni ljudje. Kulturnozgodovinski oris*. Ljubljana: Mestni muzej, 1957.
- Murko, Matija: Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven. *Slavia* V, 1926–1927, str. 65–99, 277–302, 500–534, 718–744.
- Novak, Vlado: Opombe. Anton Aškerc: *Zbrano delo* 3 (ur. Vlado Novak). Ljubljana: DZS (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev), 1985, str. 331–410.
- Osojnik, Iztok: Odgovor Gorazdu Kocijančiču. *Pogledi* IV, 27. 2. 2013, št. 4 (<http://www.pogledi.si/mnenja/odgovor-gorazdu-kocijancicu>).
- Petrič, Franci: Življenjska pot Tomaža Hrena (1560–1630). *Hrenov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje: Mohorjeva družba (Simpoziji v Rimu 15), 1998, str. 77–88.
- Pibernik, France: *France Balantič*. Maribor: Litera (Monografije k Zbranim delom slovenskih pesnikov in pisateljev 9), 2008.
- Pivec Stele, Melita: Wilde Franz Xaver. *Slovenski biografski leksikon*, zv. 14 (ur. Jože Munda). Ljubljana: SAZU, 1986, str. 696–697.
- Pogačnik, Jože: *Zgodovina slovenskega slovstva 1. Srednji vek, reformacija in protireformacija, manierizem in barok*. Maribor: Obzorja, 1968.
- Pohlin, Marko: *Kraynska grammatika. Bibliotheca Carnioliae* (ur. Jože Faganel). Ljubljana: ZRC SAZU, 2003.
- Prelesnik, Matija: Protireformacija na Kranjskem pod škofom Tomažem Hrenom (Chroenom). *Katoliški obzornik* V, 1901, str. 3–17, 99–115, 205–224, 296–341.
- Putnam, George Haven: *The Censorship of the Church of Rome and its Influence upon the Production and Distribution of Literature 1–2*. New York, London: G. P. Putnam's sons, 1906–1907.
- Radics, Peter: Tomaž Chrön, pesnik, mecén umetelnosti in podpornik vednosti. *Letopis Matice Slovenske*, 1878, št. III–IV, str. 1–33.
- Rajhman, Jože: Protestantska književnost. *Enciklopedija Slovenije* 9 (ur. Dušan Voglar). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1995, str. 388–390.
- Rajhman, Jože: Trubar (Truber) Felicijan. *Slovenski biografski leksikon*, zv. 13 (ur. Alfonz Gspan idr.). Ljubljana: SAZU, 1982, str. 205–206.
- Rupel, Mirko: Protireformacija in barok. *Zgodovina slovenskega slovstva I. Do začetkov romantike* (ur. Lino Legiša). Ljubljana: Slovenska matica, 1956, str. 261–325.
- Rupel, Mirko: Reformacija. *Zgodovina slovenskega slovstva I. Do začetkov romantike* (ur. Lino Legiša). Ljubljana: Slovenska matica, 1956, str. 185–260.
- Simoniti, Primož: Med knjigami iz stare gornjegrajske knjižnice. *Zbornik Narodne in univerzitetne knjižnice* I, 1974, str. 17–48.
- Slodnjak, Anton: *Pregled slovenskega slovstva*. Ljubljana: Akademska založba, 1934.
- Slovan* VI, 1908.
- Stefan, Konrad: Geschichte der Entstehung und Verwaltung der k. k. Studien-Bibliothek in Laidach. *Mitteilungen des Musealvereines für Krain* 20, 1907, str. 1–116.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji I. Gorenjska 2. Območje Kamnika in Kamniške Bistrice*. Ljubljana: Viharnik, 1997.
- Stopar, Ivan: Slovenski gradovi – prezrta dediščina. *Iz zgodovine slovenskih gradov. Kronika* 60, 2012, št. 3, str. 379–390.
- Štih, Peter, Vasko Simoniti: *Na stičišču svetov. Slovenska zgodovina od prazgodovinskih kultur do konca 18. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2009.
- Štrekelj, Karel: *Zgodovina slovenskega slovstva I–II* (ur. Matija Ogrin). Ljubljana: ZRC SAZU, 2012.
- Štuhec, Marko: *Rdeča postelja, ščurki in solze vdove Prešeren. Plemiški zapuščinski inventarji 17. stoletja kot zgodovinski vir*. Ljubljana: ŠKUC, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete (Studia humanitatis, Apes 1), 1995.
- Temna stran meseca. Kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945–1990* (ur. Drago Jančar). Ljubljana: Nova revija, 1998.

- Trubar, Hren, Valvasor, Dolničar: *O slovestvu na Kranjskem* (ur. Luka Vidmar). Ljubljana: SAZU, 2009.
- Turk, Josip: Hren Tomaž. *Slovenski biografski leksikon*, zv. 3 (ur. Izidor Cankar). Ljubljana: Združna gospodarska banka, 1928, str. 344–351.
- Valvasor, Janez Vajkard: *Slava vojvodine Kranjske I–III* (ur. Tomaž Čeč). Ljubljana: Zavod Dežela Kranjska, 2009–2011.
- Valvasor, Johann Weickhard: *Die Ehre dess Hertzogthums Crain I–IV*. Laybach, Nürnberg 1689.
- Vidmar, Luka: Podoba protestantske književnosti v starejših pregledih slovestva na Slovenskem. Od Trubarjevega Registra slovenskih knjig do Čopove Literature Slovencev. *Slavistična revija* 54, 2006, št. 1, str. 11–32.
- Vidmar, Luka: Prepovedane knjige na Kranjskem od indeksa Pavla IV. (1559) do indeksa Pija VI. (1786). *Libri prohibiti v Semeniški knjižnici. Svetovne književnosti in obrobja* (ur. Marko Juvan). Ljubljana: ZRC SAZU (Studia Litteraria), 2012, str. 233–262.
- Vrhovnik, Ivan: Paberki iz protireformacijske dobe, *Glasnik Muzejskega društva za Kranjsko XIII*, 1932, str. 36–43.
- Žnidaršič Golec, Lilijana: Meščani in cerkvene ustanove v Ljubljani do konca 16. stoletja. *Kronika* 50, 2002, št. 3, str. 241–258.
- Žontar, Josip: *Zgodovina mesta Kranja*. Ljubljana: Muzejsko društvo za Slovenijo, 1939.
- Žvanut, Maja: Knjižnice na Kranjskem v 16. stoletju. *Zgodovinski časopis* 41, 1987, št. 2, str. 277–283.

ljana, Tomaž Hren, personally destroyed a few thousand Slovenian books as part of particularly brutal re-Catholicization of Slovenian provinces. In fact, the burnings were performed by a special religious commission that was executing the re-Catholicization of the town on behalf of the prince. Prince Archduke Ferdinand of Inner Austria appointed to the commission the highest representatives of secular and ecclesiastical authorities of the Duchy of Carniola: Bishop Tomaž Hren (as President), Governor General Georg Lenkovič and Vidame Josef Rabatta. The commissioners carried out the burnings in accordance with the authority of the prince, with the articles of the Peace of Augsburg (the principle *Cuius regio, eius religio*), and with the Rules of the *Index librorum prohibitorum*. The first burning was performed on the evening of 29 December 1600 – most probably at the pillory in the Town Market. The second was performed on 9 January 1601 – perhaps on the same place. Books were partly seized in the homes of Protestants who declined conversion and partly handed over by the converts themselves. Forbidden books in safe Catholic hands (for example, in the Diocesan Palace) were not confiscated. The commission could not have confiscated the largest Protestant book collections (such as the library of the Carniolan Estates and the books from the Church of St. Elisabeth and from the school of the Estates), because in 1598 the Evangelical Church had, in collaboration with the Estates, moved them to the Palace of the Estates. Altogether, a few carts (approximately six) filled with books were burned: a few hundreds (approximately 840–1680), but certainly not a few thousand volumes. The burnings in Ljubljana were the biggest burnings of Protestant books during Counter-Reformation in Carniola. Destroyed books (in Ljubljana and Carniola) were almost exclusively Protestant, mostly Lutheran in German and Latin, few in Italian and Slovenian. The share of Slovenian books was less than 10%, most of them being the works of Primož Trubar, the beginner of Slovenian Protestant literature. That is because Trubar was the only Slovenian Protestant placed on the *Index librorum prohibitorum* (1596) of Pope Clement VIII. Moreover, since Trubar was also classified an »auctor primae classis«, all his works were automatically prohibited. In accordance with the Rules of the *Index*, Protestant books (in Slovenian or any other language) that were not placed on the *Index* and did not deal with theological themes were out of harm's way. The commission in Ljubljana (and elsewhere in Carniola) was therefore not seeking to destroy philological, rhetorical, historical, medical, musical, and similar works of Slovenian and European Protestants, for example, the first Slovenian grammar by Adam Bohorič or the multilingual dictionary by Hieronim Megiser.

S U M M A R Y

Two burnings of Protestant books in Ljubljana in 1600 and 1601: between history and myth

Two burnings of Protestant books in Ljubljana in 1600 and 1601 are among the most famous events in Slovenian history. However, their image in scholarly literature, journalism, and national collective memory from the beginning of the 20th century to the present day has acquired several baseless features that have no connection with historical reality whatsoever. Over the course of time, obvious factual errors (e.g. volume of books) were replaced by even graver ideological misinterpretations of two burnings, namely, that the Catholic Church alone or, rather, the Bishop of Ljub-

Also safe was Jurij Dalmatin's complete translation of the Bible, the greatest achievement of Slovenian Reformation. In accordance with the Rules of the *Index*, local bishops were authorized to grant reading of such translations to pious and learned men. Bishop Hren and his successors were, in fact, issuing such permissions. The burnings in Ljubljana

did not differ in any way from other contemporary book burnings either in Catholic or Protestant parts of Europe. All of them were performed by order or by authority of a prince, in close collaboration with ecclesiastical authorities, publicly, and with an emphasis on the heretical character of the books.